

ΓΑΡΙΒΑΛΔΗΣ

Δόξα, πού τήν τραγουδῆσαν τῶν κανονῶν τὰ στόματα
Καί τή 'μοσχοθυριάτις τοῦ μπαρουτιοῦ λιδάνι,
Δέν θέλει μοιρολόγιμα 'σάν γείρη μέσ' ἔς τὰ χώματα,
Θέλει θερμὸ διαλάλημα 'σάν πῆση καί πεῶνη.

Τοῦ κάμπου τὰ μικρόπουλα, τοῦ Μάη τὰ γεννήματα,
Ποῦ κελαιοῦν ὀλόχαρα ἔς τῆς κερασιᾶς τὸν κλώνο,
"Όταν τὰ θάψη ὁ βορριάς ἔς τὰ χιόνινα τοῦ μνήματα,
Συμπόνερα καί δάκρυο ἐκεῖνα θέλουσιν μόνο.

Μὰ τῶν βουνῶν ὁ γερατὸς, πού χτίζει τὰ παλάτια του
Μέσα ἔς τὰ στήθια τοῦρανοῦ καί ἔς τῶν νεφῶν τῆ βράχι,
"Όταν τὸ ψῆλος τοῦ γχερενοῦ βαρειοσφαλᾶ τὰ μάτια του
Μὲ μιάς βροντῆς ἀντίγαλο τὸν χαιρετοῦν οἱ βράχοι.

Κ' ἦταν ἀητὸς ἀληθινός! — Σάν τοῦγραψεν ἡ τύχη του
Μ' ἐνὸς ἀητοῦ δικέφαλοῦ νὰ θρέφεται τὸ αἷμα,
Ἐφτέρωσε τὸ σῶμά του, ἐθέριωσε τὸ νύχι του
Κ' ἐσύντριψε τοῦ χρυσαητοῦ τὰ δελφωμένο στέμμα. . .

Κι' ἀπ' τὸ χρυσάφι ἔδесе — ἔς τῆ χάρις του ἀμίμητο —
Στεφάνι δάφνης καί μυρτιάς, χαρᾶς κ' ἐλευθερίας,
Κι' ἀφοῦ κ' ἐκεῖνος μ' αἷμά του τὸ ῥάντισεν ἀτίμητο
Ἐστόλισε τὸ μέτωπο τῆς Νέας Ἰταλίας.

Μ' ἀκούρατος, κ' ἐλευθερὸν πατρίδα 'σὰ θεμέλιωσε,
Δὲν ἔγειρε τῆς δόξης του τῆς δάφνης νὰ θερίση.
"Ἄν τὸν σκοπὸ τοῦ ἄρχισε, μ' ἀκόμη δὲν τὸν ἔτελειωσε,
— "Ἦθελε ἔς ὅλους τοὺς λαοὺς πατρίδα νὰ χαιρήση.

"Όσάν στοιχειὸ ἀλυσσόδετο ὅποιος λαὸς ἐσπάραξε
Καί τῶν τυράννων ἰδάγκωνε τὴν κρύαν ἀλυσσίδα,
Ἐβλεπ' ἀγνοῦλα 'λευθερίας πού πάντα γλυκοχάραξε
Κι' ἀπ' τῆς Καπρέρας τὸ νησί τοῦ 'σκόρπιζεν ἐλπίδα.

Ἐἶχεν Ἐκεῖνος ὄνειρο μὲ φτερωμένα βήματα
"Ὅλ' οἱ λαοὶ νὰ ζεπετοῦν ἔσεκλάβωτο: καί μόνοι,
Καί 'σάν παγγινῖδια ψεύτικα νὰ γίνουσι χίλια θρόμματα
Τὰ σκουριασμένα στέμματα κ' οἱ ξεθαμμένοι θρόνοι.

"Ἄν κουρασμένος ἔσκυψε τὴν κεφαλὴ ἔς τὸν θάνατο,
Ἄν ἀπ' τῆ δόξα 'λύγισαν οἱ σιδερένιοι ὄμοι,
Ἄς μὴ γελοῦν οἱ τύρανοι! τὸννεῖρο εἶν' ἀθάνατο
Κ' ἐκτελεσταὶ του μένουνε μυριάδες κληρονόμοι.

Χαρὰ ἔς ὅσους 'σάν Αὐτὸν δὲν ἔχουν νὰ ῥωτήσουνε,
Ἄν ὅποιος πέθανε ἔς τῆ γῆ ἔς ἄλλη ζωὴ πηγαίνει,
Χαρὰ ἔς ὅσους 'σάν Αὐτὸν αἰώνια θὰ ζήσουνε
Μέσ' ἔς τῆς καρδιάς τῶσων λαῶν νεκροὶ κ' ἀναστημένοι!
25 Μαΐου 1882. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ.

ΙΩΣΗΦ ΓΑΡΙΒΑΛΔΗΣ

Ὁ βίος του εἶνε ἐποποιία θαμβούσα, ὁ δὲ κά-
λαμὸς μου πολὺ πεζὸς καί μὸλις ἐπαρκῶν ν' ἀ-
ποθαυμάζη τὰ μεγάλα. "Ό,τι γράφω λοιπὸν ἐδῶ
δὲν εἶνε βιογραφία· ἀλλ' οὔτε σκιαγραφία εἶνε·
διότι δι' αὐτὴν θὰ ἐχρειάζομην λίαν καλλιτέ-
χνηδα γραφίδα καί μοὶ λείπει τὸ χάρισμα αὐτό.
"Ό,τι μέλλετε ν' ἀναγνώσητε εἶνε ἀντιγραφὴ ἐν-
τυπώσεων· εἶνε πτυχὴ πορφύρας μεγαλοπρεποῦς,
γωνία οὐρανοῦ μυριαστέρου, ἀνατύγεια ὠχρὰ αἴ-
γλης ἰσοθέου. Ὁ Γαριβάλδης ἀπὸ τοῦ Μαρτίου
τοῦ 1859 καί ἐντεύθεν, ὡς εἶδεν, ἐμελέτησεν,
ἀντελήφθη, ἐθαύμασεν, ἠγάπησεν, ἐλάτρευσεν, ἐ-
κλαυσεν αὐτόν, ἔλλην συναγωνιστῆς του, ὁ συν-
ταγματάρχης τῶν βερσαλιέρων του Ἡλίας Στε-
κούλης.

Κατάγεται ἐκ Μάνης ὁ Στεκούλης, καί ἦλθεν
εἰς τὸν κόσμον διὰ ν' ἀγωνίζεσθαι κατὰ παντὸς
ἰσχυροῦ ἀδικούντος καί ὑπὲρ οἰουδήποτε ἀδυνά-
του ἀδικουμένου. Ἐγεννήθη ἐλεύθερος καί ζῆ κο-
σμοπολίτης. Ἡ ἐλευθερία εἰς ὅλους τοὺς ἀγωνάς
τῆς τὸν εὔρε πρόθυμον στρατιώτην. Ἦνε ὑψηλὸς,
εὐθυτενὴς καί εὐσταλής. Ἡ μορφή του εἶνε ἠλιο-
καῆς, περιβαλλομένη νῦν ἀπὸ ἀργυροῦν πλάσιον
λευκῆς κόμης καί λευκῶν γενειῶν μὸλις προε-
χόντων. Ἄλλοτε εἶχε χρῶμα ἐβένου τὸ τρίχωμά
του καί γλυκεῖαν μελαψὴν χροιάν τὸ δέρμα του.
Ὁ Γαριβάλδης τὸν ἐπωνόμαζεν: il moreto.

Νεώτατος ὁ Στεκούλης ἐπολέμησε κατὰ τῆς
δυτικῆς συμμαχίας ἐν Κριμαίᾳ καί εἰς Σεβαστού-
πολιν ἐπληρώθη. Ὁταν ἐτελείωσεν ὁ πόλεμος
ἦτο ὑπολογαγὸς τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ μὲ τὸ
παράσημον τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τὸ ὁποῖον μόνον

εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἀποκτάται. Ἄλλ' ὁ
Μανιάτης αὐτὸς ἐγαλουχήθη μὲ τὴν ἰσότητα καί
σήμερον ἔχει λησμονήσει τελείως καί τὸν βαθμὸν
καί τὸ ἀριστεῖον, ἅτινα ἀπέβαλεν ἀμέσως μετὰ
τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον διὰ νὰ ζήσει ἡσυχος ἀπὸ
τὰς τιμὰς αὐτῶν εἰς τὴν πατρίδα του.

Τῷ 1859 εὗρέθη βερσαλιέρος ὑπὸ τὸν Γαριβάλ-
δην. Ἦνε εἰς ἐκ τῶν *gilliar* του, ἤδη συνταγ-
ματάρχης. Τὸ στήθός του κατέκτησεν, ἀντικρύ-
ζον τὰς σφίρας, τὸ ἰταλικὸν ἀριστεῖον «*valore
militare*», πρὸ τοῦ ὁποῖου οἱ Ἴταλοὶ ἀποκαλύ-
πτονται. Ἦνε παράσημον ἀποκτώμενον *ipso jure*.
Τὸ κερδίζη τις μόνον, ὅταν παίξῃ τὴν ζωὴν του.
Ἄλλὰ καί αὐτὸ τὸ ἔχει λησμονήσει· κάποτε, λέ-
γει ὁ ἴδιος ἀφελῶς, θὰ μοῦ παρέπεσε, καί τῶ-
χασα, καί πάει.

Μεταξὺ τοῦ ἥρωος τῶν δύο ἡμισφαιρίων, τοῦ
κολοσσοῦ τῶν ἡρώων, καί αὐτοῦ ὑπάρχει σχέσις
σκιᾶς πρὸς σῶμα, σελήνης πρὸς ἥλιον. Ὁ Στε-
κούλης ἔζησεν ἐν τῷ Γαριβάλδῃ. Ἐκεῖνος ἠγάπησε
τὸν εἰλικρινῆ Μανιάτην καί οὗτος προσεκολλήθη
ἐν τῇ ἀγάπῃ του ἀποδίδων αὐτῷ λατρείαν. Περὶ
ἐξυτοῦ οὐδέποτε ὀμιλεῖ. Ἦνε ὁ ἀπελπιστικώτε-
ρος τῶν μετριοφρόνων. Ἄλλ' ὅταν ὁ Στεκούλης
διηγεῖται περὶ Γαριβάλδη μεταμορφοῦται ὅλος,
γίνεται νεώτερος. Δὲν γνωρίζω τί πλείοτερον κα-
τορθοῖ ἢ ἀληθῆς ρητορικὴ, ἀλλ' αὐτὸς σοὶ ἀπο-
σπᾶ ἐνίοτε δάκρυα διηγούμενος κάτι τι περὶ ἐ-
κείνου. Καί ὅταν ἀφηγητῆται τὰς μάχας ἢ τὰ γε-
γονότα εἰς τὰ ὁποῖα ἔλαβε καί αὐτὸς μέρος ἐνεργόν,
ἢ παροιμιώδης συντομία εἰς τοὺς λόγους
τῶν ἀνδρῶν τῆς πατρίδος του εἶνε τὸ *style* τῆς

διηγήσεώς του. Περί δεκαπενταώρου μάχης σοι λέγει·

— 'Επίσασμε σταις τρεις τὸ πρῶτ' καὶ τὴν ἄλλη μ'έρα στῆς ἔξῃ. . . τὰ πῆραμε.

Μὴ περιμείνης λεπτομέρειαν. Δὲν θὰ σοὶ εἶπη. Ἐνόησον ὅτι ἠνδραγάθησε. Τὸ πολὺ ἂν ἐπιμένῃς ἐρωτῶν αὐτὸν πῶς ἦτον ἡ μάχη, ὥστε ἀνακαλῶν διὰ μιᾶς ὄλην τὴν εἰκόνα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του καὶ ἀποθαυμάζων ἐσωτερικῶς, θὰ σοὶ ἀποκριθῇ μετ' ἄλλοκότου ἐκφράσεως τοῦτο μόνον·

— *Bella, bella, bella, bella!*

Ὄταν ἦλθεν ἡ εἰδήσις τοῦ θανάτου τοῦ παγκοσμίου προμάχου τῶν ἐλευθεριῶν τῶν λαῶν, τοῦ Στεκούλη ἡ γλῶσσα ἐλύθη. Μίαν ἡμέραν δλόκληρον μοὶ ὠμίλει περὶ Γαριβάλδη. Παραλείπων κατὰ τὸ σύστημά του τὰ καθ' ἑαυτὸν μοὶ διηγήθη ὅλας τὰς συναντήσεις του μετὰ τοῦ Γαριβάλδη, ὅλας τὰς μετ' αὐτοῦ συμμιχίας του. Μοὶ ἀναπαρέστησεν ὅ,τι εἶδεν εἰς αὐτὸν, ὅ,τι ἤκουσε παρ' αὐτοῦ καὶ ὅ,τι ἐθύμασεν ἐξ αὐτοῦ ἐφ' ὅσον τὸν ἠκολούθει. Ἀντιγράφω ἐδῶ τὴν ἀφελῆ διήγησίν του, ὡς τὴν ἤκουσα, φυσικὴν καὶ ἄνευ ἀξιώσεων. Ὁ ἄξιωματικὸς ἂν μεταδώσω ταύτην πιστῶς.

—

Ὁ Μάρτιος εἶνε μὴν πολεμικός. Δικαίως φέρει τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ τῶν πολέμων τοῦ Ἄρεως. Ὁμιλῶ ὡς Ἰταλὸς τώρα! Τῷ 1859 ἦτο Μάρτιος ὅτε φερόμενοι ὑπὸ πολεμικοῦ ὄργανου ἐφθάσαμεν εἰς Ἰταλίαν ἀρκετοὶ Ἕλληνες ἐθελονταί, ἔτοιμοι νὰ χύσωμεν τὸ αἷμά μας διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἔνωσιν τῆς ὠραίας καὶ δυστυχούς τότε πατρίδος τοῦ Σάντα Ρόζα. Ἐφοροῦμεν φουστανέλαν ὅλοι σχεδὸν καὶ ἐκινήσαμεν πρὸς συνάντησιν τοῦ Γαριβάλδη. Ὄταν ἐφθάσαμεν εἰς Βόρμιον, κώμην ἐπὶ τῶν Ἀλπεων, συνητήσαμεν ἐπιπτόν τινα μὲ ἓνα δύο ἄλλους. Ἐσταμάτησεν ἐκεῖνος μίαν στιγμὴν καὶ ἐφώνησεν·

— Οἱ Ἕλληνες νὰ γυρίσουν ὀπίσω εἰς Τυρράνον.

Καὶ ἀνεχώρησεν ἀμέσως καλπάζων πρὸς τὸ Τυρράνον. Ἦτο ὁ Γαριβάλδης. Δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν διακρίνω διότι ἡ ὥρα ἦτο ἡ ἐνάτη τῆς νυκτός καὶ τὸ σκότος δὲν μοὶ ἐπέτρεπεν. Ἄλλως τε καὶ δὲν ἐπρόφθασα. Ἐφυγεν ὡς ἀστραπὴ καὶ ὄμως τὸν ἠσθάνθη. Κάτι ἐσάλευσεν ἐντὸς τοῦ στήθους μου. Καὶ ὅταν ἤκουσα τὴν φωνὴν του, ἤκουσα καὶ ἐν τὰκ εἰς τὴν καρδίαν μου ταῦτο χρόνως. Ἐνόησα ὅτι εἶχον ἓνα δυνατὸν ἄνδρα ἐμπρὸς μου.

Ἐπεστρέψαμεν εἰς Τυρράνον, κώμην ἐπὶ τῶν Ἀλπεων καὶ αὐτὴν, ἄνωθεν τοῦ Κώμου, καὶ μᾶς ἐνέγραψαν εἰς τοὺς καταλόγους τῶν ἐθελοντῶν. Ἐπειτα μᾶς ὠδήγησεν εἰς ἀξιωματικὸς τοῦ ἐ-

1. Ὡς γνωστὸν Ἰταλιστὴ ὁ τε μὴν Μάρτιος καὶ ὁ θεὸς Ἄρης ἐκφράζονται διὰ τῆς λέξεως *Marzo*.

πιτελείου πρὸς αὐτὸν ἵνα μᾶς παρουσιάσῃ. Μεταξύ μας ἦσαν ἀξιωματικοί, δικασταί, καθηγηταί καὶ ἄλλοι καλοὶ νέοι. Ὁ καθεὶς ἤθελεν ὑποβάλλει τὴν αἰτησίαν του ἂν εἶχε τοιαύτην. Ἐβλήκαμεν.

Ἄμα ἔρριψα τὸ βλέμμα μου ἐπάνω του μοὶ ἐφάνη ἀγαθὸς ἄνθρωπος, ἀνοικτόκαρδος. Ἄμα ἔρριψεν ἐκεῖνος τὸ βλέμμα του ἐπ' ἐμοῦ ἐνόησα ὅτι ἦτο μέγας στρατηγός. Ὄλη ἡ στρατηγικὴ τοῦ Γαριβάλδη συνεκεντροῦτο εἰς τὸ βλέμμα του. Νὰ μὴ ἔρριπτεν ἐπάνω σου τὴν ματιὰ του θυμωμένος. Καλλίτερον νὰ ἔρριπτε μιὰ *μιδραλιέζα*. Τὴν ἔρριπτε χαρούμενος; ἦτο δίκτυ. Ἦτο ἰδικὸς του, ἐφονεύεσο δι' αὐτόν.

Ἐφόρει στολὴν στρατηγῶ τοῦ Πεδεμεντίου. Τὸ ἀνάσημά του ἦτο μέτριον, αἱ τρίχες του μᾶλλον ξανθαὶ ἢ κασταναί, μᾶλλον κασταναί ἢ ξανθοί. Ἦτο προσχαρὴς τοσοῦτος, ὥστε σοὶ ἔδιδε θάρρος καὶ οἰκειότητα ἀμέσως. Ἐκάστου παρουσιαζομένου ἐσφίγγε τὴν χεῖρα λέγων·

— *Grazia, caro, grazia.*

Ἄλλ' ἐσφίγγε τὴν χεῖρα παραπολύ. Ἀργότερον ἐνόησα τὸν λόγον. Εἶχε τοσοῦτους τύλους ἐπὶ τῆς παλάμης καὶ τῶν δακτύλων του, ὥστε ἡ ἀφῆ του εἶχεν ἀμβλυθῆ, καὶ ὅταν ἐνόμιζεν ἐκεῖνος ὅτι μόλις σὲ ἤγγισεν, σὺ ἠσθάνεσο ὅτι ὀλίγου δεῖν ἐξηθροῦτο ἡ χεῖρ σου. Αὐτὴ ἦτον ἡ πρώτη πραγματικὴ συνάντησίς μας.

Εἶχον ἀρνηθῆ νὰ καταταχθῶ μὲ τὸν βαθμὸν μου ὡς ὑπολοχαγός, καίτοι ἐπέμεινε πολὺ ἐκεῖνος. Ἦμην λοιπὸν στρατιώτης ἀπλοῦς καὶ ἐγυμναζόμενος ἀρκετὸν καιρὸν, ὅτε ἤρριψε νὰ ψιθυρίζεται ἡ συνθήκη τῆς Βιλαφράγκας. Εἰς τὸν στρατὸν εἶχε χυθῆ ἀπογοήτευσις. Ὅλοι ἦσαν κατηφείς. Ὄταν ἠρώτησα περὶ τούτου τὸν ταγματάρχην μου καὶ μοὶ ἀπήντησε «Δυστυχῶς ναί», ἔλαβον ἀπόφασιν νὰ φύγω διὰ νὰ μὴ εἶμαι πλέον βάρος. Δὲν ἐζήτησα ἄφεισιν, ἀλλὰ μόνον ἀδειαν καὶ ἔφυγα. Εἶχον μετ' ἐμοῦ τριάκοντα φράγκα. Καθ' ὁδὸν μὲ συνεβούλευσαν νὰ ζητήσω φύλλον πορείας διὰ νὰ ταξειδεύσω ἀνεξόδως. Παρουσιάσθη λοιπὸν εἰς τὸ ἐπιτελεῖον ἵνα τὸ λάβω.

Ὁ στρατηγὸς εὐρίσκετο εἰς Λόβερρον, πλησίον τοῦ Περγάμου. Ὄταν ἐζήτησα τὸ φύλλον τῆς πορείας μου, ὁ ὑπαπιστής του ἐξελθὼν μοὶ προσέφερεν ἐκ μέρους τοῦ στρατηγῶ ἀριμόνον τινα χρυσῶν νομισμάτων. Ἦρνήθη νὰ τὰ λάβω. Ἐκεῖνος ἐπέμεινε στενοχωρούμενος, ἐγὼ ἐπέμεινον ἀνούμενος, ἕως ὅτου ἀπληπίσθη. Μὲ ἠρώτησε τότε τί θέλω καὶ διετύπωσα τὴν παράκλησιν ν' ἀποχαιρέτισω τὸν στρατηγόν. Ἦ ἀδειὰ του ἐξητήθη, ἐδόθη καὶ εἰσῆχθη εἰς τὸ δωματίόν του.

Ἦτο κληνῆρης πάσχων ἀπὸ τοὺς ρευματισμούς του. Τὸν ἐχαιρέτισα.

— Καλημέρα, στρατηγέ.

— Καλημέρα· κάθησε. Θέλεις νὰ φύγῃς, ἔ!

— Τί νὰ κάμω, στρατηγέ, πρὸς τί νὰ μένω, ἀφοῦ πλέον εἶμαι ἄχρηστος καὶ εἶχα τὴν ἀτυ-

χίαν αὐτὴν νὰ μὴ δυνθῶ νὰ ἐκπληρώσω τὸν πό-
θον μου, νὰ χύσω τὸ αἷμά μου διὰ τὴν Ἰταλίαν !

Μὲ προσέβλεψε μὲ τὸ γλυκύτερον βλέμμα του,
μὲ εἶπεν αὐτοχρηστῶν μὲ περιλυπὸν φωνὴν καὶ
ἐσιώπησε βυθισθεὶς εἰς σκέψεις. Ἐφαίνετο πά-
σχων περισσότερον ἐκ ψυχικῆς τινος λύπης ἢ ἐκ
τῶν ρευματισμῶν.

— Πάσχετε ; τὸν ἠρώτησα ἵνα διακόψω τὴν
θλιβερὰν σιγὴν. Μοὶ ἀπεκρίθη :

— Μὲ βασανίζουν αὐτοὶ οἱ ρευματισμοὶ καὶ
υποφέρω πολὺ, ἀλλ' ὡς πάσχω.

— *Ε! τίς οἶδεν ! ἐτόλμησα νὰ προσθέσω, ἴ-
σως ἢ πικρία τῆς ἀτυχίας τῆς πατρίδος σὰς κά-
μνει νὰ υποφέρετε περισσότερον. Δυστυχῶς ἡ Ἰ-
ταλία . . .

— Μὴ τὴν μελετᾷς, διέκοψεν ἀποτόμως, δὲν
εἶνε Ἰταλία αὐτή . . .

Εἶδον ἐμπρός μου ἄλλον ἄνθρωπον. Εἰς τὸ πρό-
σωπὸν του ἐβλεπον τὴν θύελλαν μυκωμένην καὶ
εἰς τὸ βλέμμα του τὸν κεραυνὸν ἐκρηγνύμενον.
Δὲν ἦτο ἐκεῖνος ὁ πρὸ ὀλίγου πάσχων θνητός. *Ε-
λαβον ὀλίγον θάρρος καὶ ἠρώτησα δειλῶς ἔτι :

— Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ;

*Εβασίλευσεν ἐπὶ τινὰς στιγμὰς σιωπὴ ἀπό-
λυτος. Μοὶ ἔσφιξε βλέμμα σχεδὸν ἐνδακρυ καὶ
πλήρες ἀρρήτου ἐκφράσεως στοργῆς, εὐγνωμοσύ-
νης, γλυκύτητος. Εἶχον μαντεύσει τὸν συλλογι-
σμόν του καὶ εἶχον συλλάβει τὴν συγκίνησίν του.

— Θ' ἀναχωρήσῃς λοιπὸν ; ἐπανέλαβε μηχαν-
ικῶς.

— Θ' ἀναχωρήσω, στρατηγέ, δὲν θέλω μένων
ἀσκόπως νὰ γίνομαι καὶ βᾶρος.

— *Οχι . . . τί βᾶρος ; ἀντέτεινεν ὡσεὶ δυσφορῶν
καὶ ἐξηκολούθησεν, — ἀφοῦ θέλεις νὰ φύγῃς, ὅμως
πάρε κ' ἐκεῖνα τὰ λεπτά.

— Εὐχαριστῶ, στρατηγέ, ἔχω. *Αν δὲν εἶχα
ἐγὼ θὰ σὰς ἐξήτοῦσα ἐλευθέρως μόνος μου.

— Grazie, caro, ἀλλὰ κάμε μου τὴν χάριν,
πάρε τὰ . . .

— Δὲν τὰ πέρνω.

Φαίνεται ὅτι ἔδωκα ξηρὸν τινα τόνον εἰς τὴν
φωνήν μου ἢ ὅτι ἀποτόμως εἶπον τὰς λέξεις ταύ-
τας, διότι ἀμέσως ἤγειρε τὴν κεφαλὴν, ἐξηκόν-
τισε τὸ βλέμμα του ἐπ' ἐμοῦ ὑπερήφανον καὶ μὲ
ἀνεμέτρησε ἀνωθεν ἕως κάτω. Ὑπέστην ἀτάραχος
καὶ ψυχρὸς τὴν ἐγχειρίσιν ἐκείνην τοῦ βλέμμα-
τός του. Μὲ εἶδεν ἔτι ὀλίγον καὶ ἤρξατο κράζων :

— Μοντανάρη, Μοντανάρη, φώναξε τὸν Κα-
ράνον.

*Ο ὑπασπιστής του Μοντανάρη εἰσήγαγε μετ'
ὀλίγον τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου Καράνον.

— Γράψε τον, εἶπε δεικνύων με, ἀξιωματικὸν
τοῦ ἐπιτελείου.

Τὸν κῆρυξεν καὶ ἠρνήθη νὰ δεχθῶ.

— *Αν νομίζετε, εἶπον, ὅτι δύναμαι νὰ σὰς
χρησιμεύσω κατὰ τι, κρατήσατέ με στρατιώτην.

— *Ε, εἶπεν ἀνυπομόνως, τί ἀνάγκην ἔχεις
λοιπὸν ;

— Καρμίαν.

*Εσκέφθη πρὸς στιγμὴν καὶ εἶτα στραφεὶς πρὸς
τὸν Καράνον,

— Νὰ φροντίστε νὰ τῷ δοθῇ διδάσκαλος,
εἶπε, καὶ τὸν ἀπέλυσεν.

*Ἠγέρθη καὶ τὸν κῆρυξεν θερμῶς. Μὲ εἶχε
μαντεύσει. Δὲν ἐγνώριζον γράμματα.

— *Εγὼ σὲ εὐχαριστῶ, ἀγαπητέ μου, μοὶ ἀ-
πεκρίθη, καὶ πιστεύω ὅτι ὅταν ἔχῃς ἀνάγκην θὰ
μοῦ τὴν εἰπῆς ἀμέσως, ἔ ;

*Ὑπεσχέθη τούτο καὶ ἐξῆλθον σχεδὸν δακρύνον.
Ἐνόησα ὅτι ἤμην ἀρρήκτως προσδεδεμένος εἰς
αὐτόν. *Ἡμην πλέον ἢ ἰδικός του. Εἶχεν εἰς ἀ-
πίστευτον βαθμὴν τὴν δύναμιν νὰ μαντεύῃ καὶ
νὰ μαγεύῃ τοὺς πλησιάζοντας αὐτόν.

*Όταν μετὰ τινὰς ἡμέρας ἤμεθα εἰς Πέργα-
μον, κεκοπιανῶς ἠθέλησε περὶ δειλὴν ν' ἀναπαυ-
θῆ. *Ο ὕπνος του ὡς πάντοτε δὲν διήρκεσε πλέον
τοῦ τετάρτου τῆς ὥρας. *Ἠγέρθη λοιπὸν καὶ ἐξή-
τησε νὰ φάγῃ διότι ἐπεινα, ὡς ἔλεγε, πολὺ. Τῷ
ἔφερον ἐν μῆλον, μίαν *γρατζόλα*, μίαν βούκα-
λιν λευκὴν πλήρη ὕδατος καὶ ἐν ποτήριον. *Ε-
στρωσε τὸ μανθίλιον, ἐξήγαγε τὸ μαχαιριδίον
του καὶ κατεβρόχισε μὲ πολλὴν ὄρεξιν τὸ ἥκι-
στα πολυτελὲς γεῦμά του. Μόλις εἶχε τελειώσει
καὶ ἐσταμάτησε πρὸ τῆς θύρας τοῦ καταλύμα-
τός του ἀμαξία μὲ ἓνα τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Βί-
κτορος. *Ο βασιλεὺς τοῦ Πεδεμοντίου, τότε ἀρχί-
ζων νὰ γίνεταί βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας, ἤρχετο ἐ-
πίτηδες νὰ τὸν εὖρῃ εἰς Πέργαμον. Ἐπρόκειτο
νὰ τὸν παρακαλῆσθαι ὅπως μεταβᾷ εἰς Φλωρεν-
τίαν καὶ Βολωνίαν πείσῃ τὸν λαὸν νὰ ψηφίσῃ τὴν
ἔνωσιν. *Ο Γαριβάλδης μόλις ἤκουσε τὴν πρόσ-
κλησιν, ἔλαβε τὸν πῖλόν του, καὶ ὡς ἦτο ἐνδεδυ-
μένος, ὅλως ἀκαταλλήλως δι' οἰανδήποτε παρου-
σίασιν ἀπῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα. Μετὰ μίαν καὶ
ἡμίσειαν ὥραν ἐπέστρεψε καὶ ἀνεχώρησεν ἀμέσως
διὰ τὴν θυσίαν τῶν ἰδεῶν του. Παρακάλεσε τοὺς
Φλωρεντίνοὺς καὶ ἰκέτευσε τοὺς Βολωνοὺς ὄχι μό-
νον νὰ ψηφίσουν τὴν ἔνωσιν ἀλλὰ καὶ τὸν Βί-
κτορα βασιλέα. *Ο γίγας τῶν δημοκρατικῶν ἐ-
πεβάλλετο δι' ὅλης τῆς δυνάμεως ἦν ἐξήσκει ἐπὶ
λαοῦ φιλελευθέρου καὶ ἠνάγκαζε πόλεις δημο-
κρατικὰς νὰ ἀναγορεύωσι βασιλέα. Ἐθυσίαζε τὰς
ιδέας του εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος ἦν ἐπόθει
ἠνωμένην, ἀδιαίρετον, μίαν Ἰταλίαν ἔστω καὶ
ὑπὸ σκῆπτρον.

Εἰς Βολωνίαν ἔλαβον πείραν καὶ τῆς ρητορι-
κῆς του πρὸς τὸν λαόν. Κάτωθεν τοῦ καταλύ-
ματός του διήρχετο διαδήλωσις λαοῦ ἀπείρου
λαμπαδηροδύτων καὶ φρενητωδῶς ζητωκραυ-
γάζοντος ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐξῆλθεν εἰς τὸν ἐξώστην
καὶ ἐνευσεν ὅτι θέλει νὰ ὀμιλήσῃ. Ἀναπνοὴ δὲν
ἐτάρασσε τὴν ἀτμοσφαῖραν. Ἐξεφώνησε ταῦτα :

«Βολωνοί ! σὰς γνωρίζω ἐκ τοῦ πλησίον. *Ἡ

τυραννία τῶν παπάδων κατέπεσε. Σήμερον ἡ αὐριον ἀρχίζει τὸ ρόπαλον κατὰ τοῦ ἔχθρου. Συχωρήσατέ με ὅτι δὲν εἶμαι Δημοσθένης.

Αἱ ζητωκραυγαὶ τοῦ πλήθους ἔφθασαν μέχρι Ρώμης καὶ ἔσεισαν τὸν θρόνον τοῦ Πάπα. Τί τοῖς εἶπε; Τίποτε. Τί ἤσθλη ὁ λαὸς ἐκεῖνος; Πολλά.

Εἰς Μόδενα ὅπου ἀπῆλθε μετὰ τοῦτο, ἤρχισε πάλιν διοργανῶν σώματα ἐθελοντῶν. Ἐπερκειτο νὰ συστηθῇ νέον σῶμα, τὸ τρίτον τῶν περσικιέρων, καὶ με ἐκάλεσε νὰ μοὶ εἴπῃ ὅτι πρόπει ν' ἀναλάβω ὑπηρεσίαν ἀξιωματικοῦ εἰς αὐτὸ διότι, ὡς ἔλεγεν, εἶχεν ἀνάγκην τοιούτων, ἐγὼ δὲ ἤμην ὑπολοχαγὸς τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ. Ἐξηκολούθουν ἀρνούμενος διότι εἰσέτι οὔτε εἰς μίαν μάχην εἶχον παρευρεθῆ. Ἄλλ' ἐπειδὴ με ἔστενοχωρεῖ :

— Ὅθ' σὰς δουλολογήσω, τῷ εἶπον, ποίαν ἀληθῆ ἀνάγκην ἔχω ὑμῶν.

— Εἶπέ, μοὶ λέγει μετὰ χαρᾶς.

— Ἐχω πατρίδα δούλην, ἐψιθύρισα.

Οἱ ὀφθαλμοὶ του ἐπληρώθησαν δακρῶν, ἔλαβε τὰς δύο χεῖρας καὶ μοὶ τὰς ἔθλιψεν ἰσχυρῶς.

— Τὸ γνωρίζω, μοὶ ἀπεκρίθη με φωνὴν προφανῶς συγκεκινημένην, ἀλλὰ δὲν εἶνε εἰσέτι καιρός. Ὅταν ἔλθῃ ἡ στιγμή θὰ κάμω ὅ,τι δύναμαι, ἀκόμη καὶ ὑπὲρ τὰς δυνάμεις μου διὰ τὴν ὠραίαν καὶ ἔνδοξον πατρίδα σου.

Μοὶ ἔθλιψεν ἀπαξ ἔτι τὰς χεῖρας καὶ ἐσπόγγισε δύο δάκρυα θαλερὰ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν του. Ἐφυγεν ἀποτόμως καὶ με ἀφῆκεν ἐκεῖ ἀπολιθωμένον ἐκ συγκινήσεως. Ἐπειτα ἐπὶ πολὺ μελετῶν καὶ διανοούμενος τὰ δάκρυα ἐκεῖνα τοῦ λέοντος. Ἐκτοτε ὁσάκις συναντῶν με ἠρώτα ἂν ἔχω ἀνάγκην τινά, τῷ ἀπῆντων :

— Μίαν μόνην, τὴν γνωρίζεις.

Καὶ παρήρχετο σείων θλιβερῶς τὴν κεφαλὴν. Τότε ἐνῷ ἤμεθα εἰς Μόδενα ἔφθασεν ἐκεῖ καὶ ὁ Ζήσης Σατηρίου. Ἄλλ' ὁ σκοπὸς τῆς συγκεντρώσεως τῶν σωμάτων ἐκείνων ἐναυάγησεν. Ὁ Γαριβάλδης ἔλθων εἰς διάστασιν πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς ἀνεχώρησεν εἰς Καπρέρα.

Ἐκ τῆς Καπρέρας μετ' ὀλίγον ἔφθασεν εἰς Γένοβαν, ὅπου ἤμην καὶ ἐγώ. Κατόκει εἰς τὴν Villa Spinula, ὅπου τὸν ἐπισεπικτόμην καὶ ἔβλεπον πολυμικρὰς προστοιμασίας. Ὅταν ἠρώτησα, ἔμαθον, ὅτι καὶ τρέχει, ἀλλὰ τί καὶ πότε ἠγνόουν. Τῇ 4 Μαΐου με εἰδοποίησε νὰ εἶμαι ἔτοιμος διὰ τὴν ἐπιούσαν καὶ νὰ μεταβῶμεν μετὰ τινων ἄλλων πρὸς παρακλιθῆν του. Ὅταν ἐπήγαμεν τὸ πρῶτὸν τὸν εὑρομεν εἰς τὴν θύραν τοῦ δωματίου του με τὴν ἐρυθρὰν του βλοῦζαν καὶ τὸν μανδύαν του, καθ' ἃν τρόπον οἱ στρατιῶται συνειθίζουσι νὰ φέρωσιν αὐτὸν, ἐν εἰδει ταινίας παρασῆμου συνεπτυγμένον περὶ τὸ στῆθος κατὰ διαγώνιον γραμμῆν. Ἐκράτει ἐπ' ὤμου τὴν καρδίαν του καὶ με ὕφος σκοποῦ, ἐνῷ ἐβαίνομεν πρὸς τὸ δωμάτιόν του,

— Ἐ, κύριοι, φωνάζει πρὸς ἡμᾶς, δὲν πηγαίνουσι ἀπὸ 'κει, ἀπὸ 'δῶ πάνε' καὶ μᾶς ἔδειξε τὴν θύραν τῆς ἐξόδου.

Ἐκ τῆς Γένοβας συλλαβόντες, διὰ τῆς βίας δῆθεν, δύν' ἐκ τῶν ἐν τῷ λιμένι ἀτμοπλοίων ἀπέβημεν εἰς Ταλαμόνε (Ἁγιον Στέφανον), ὅπου ἐξέδωκε τὴν πρώτην πρὸς τοὺς χιλιούς διαταγὴν τῆς ἡμέρας. Ἡ διαταγὴ ἐκεῖνη ἀφώρα ἐμὲ. Διατασσόμεν λαβῶν 150 ἄνδρας νὰ εἰσέλθω εἰς τὸ παπικὸν κράτος καὶ ν' ἀπασχολήσω πρὸς τὰ ἐκεῖ τὰ στρατεύματα. Ἡ ἀποστολή μου ἐπέτυχεν. Εἰς τὴν κώμην Ἐγρότε συνήψαμεν μικρὰν ἀψιμαχίαν καὶ συνελάβομεν 24 ἵππεῖς αἰχμαλώτους. Ἡ προσοχὴ τοῦ στρατοῦ ἀπεσπάσθη πρὸς ἡμᾶς, ἐνόμισαν ὅτι ἐκεῖθεν θέλει βαδίσει ὁ Γαριβάλδης, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπέβη εἰς Μαρσάλαν.

Ἐγὼ δ' ἀτυχῆς πάλιν ἤμην μακρὰν αὐτοῦ καὶ τὸν συνήντησα μόλις εἰς Παλέρμον, ἀφοῦ συνελήφθημεν εἰς Πιτιλιάνον ὅπου ἐφυλακίσθημεν ἐπὶ 32 ἡμέρας ἐντὸς τοῦ φρουρίου, μετ' ἃς ἐφυγαδύθημεν εἰς Παλέρμον ὑπὸ τοῦ κομητάτου τῆς Γένοβας. Εἰς Παλέρμον ὠραίαν τινὰ νύκτα τοῦ Ἰουλίου βλέπω τὸν Γαριβάλδην εὐθυμότατον ἐκάθητο εἰς τὸ παράθυρόν του στηρίζων ἐπιχαίριτως τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς παλάμης καὶ ἠτένιζε πρὸς τὰ ἄστρα ψάλλων :

Δέκα πέντε χρόνων ἐρωτεύθηκα
καὶ ἀπάνω'ς τὰ δεκάξῃ ἐπαντρεύθηκα ...

Τὴν ἐπομένην συνεκρότησε τὴν μάχην τοῦ Μιλάτζου. Ἦτον ἡ πρώτη φορὰ καθ' ἣν ἔβλεπον καὶ ἠκολούθουν αὐτὸν εἰς τὴν μάχην. Τὸ Μιλάτζον εἶνε παράλιον ἐν Σικελίᾳ καὶ ὁ ἄνεμος ἐφύσα ἰσχυρῶς τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ὁ Γαριβάλδης διηύθυνεν ἔφιππος τὸ κέντρον. Ἐφόρει τὴν ἐρυθρὰν του βλοῦζαν καὶ περὶ τὸν λαιμὸν τὸ τρίχρον μανδήλιόν του, οὗ αἱ δύο ἄκρα ἐσειόντο ὑπὸ τοῦ πνέοντος ἀνέμου, ὅστις προσβάλλων αὐτὸν ἔφιππον τῷ ἔδιδε γραφικωτάτην ὄψιν. Ἐκεῖ ἐθαύμασα τὴν παρατηρητικότητά του Γαριβάλδη περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν θέσεων. Πανταχοῦ τρέχων ἔδιδε διαταγὰς, ταύτην μὲν τὴν θέσιν νὰ καθέξωσι τόσκι, ἐκείνην δὲ νὰ προσβάλωσι πλείους. Καὶ ὁ ἐπίλογος τῆς μάχης αὐτῆς ἦτο ὅτι μετὰ πεντάωρον ἀντίστασιν, καθ' ἣν οἱ ἰδικοὶ μας ἐκυρίευσαν ἐξ ἐρόδου τὰ ὀχυρώματα μετὰ τὴν λόγγην ἐπιτεθέντες, ὁ στρατὸς τοῦ Βόμβρα ὑπεχώρησε παραδοὺς καὶ αὐτὸ τὸ φρούριον.

Ὅ,τι μοὶ ἔλαμε μεγάλην ἐντύπωσιν κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην ἦτο ὅτι, ὅταν οἱ ἐπιτιθέμενοι γαριβαλδῆνοι ἔκαμνον τὴν ἐφοδὸν τῶν βάλλοντες ἀγρίας φωνάς: Ζήτω ὁ Γαριβάλδης, αἱ χεῖρες τῶν ἐναντίων παρέλυον. Ἦτο περίεργος, ὡς καὶ ἀργότερον παρετήρησα, ἡ ἐπιρροή τοῦ ὀνόματός του. Οἱ μὲν ἰδικοὶ του ζητωκραυγάζοντες ὑπὲρ αὐτοῦ εἶχον πεποίθησιν ὅτι θὰ νικήσωσιν, οἱ δὲ ἀντίθετοι ἀκούοντες τὰς ζητωκραυγὰς ταύτας καὶ τὸ

ὄνομά του, ἤρχιζον προκισθανόμενοι τὴν ἦτταν. Τὸ αὐτὸ ὄνομα ἔδω ἔνέπνεε θάρρος, ἐκεῖ τρόμον. Πολλάκις μέχρι τέλους παρηκολούθησα τὴν μυστηριώδη δύναμιν τοῦ ὀνόματος ἐκείνου ἀλλοῦ μὲν ἐπιχύνοντος γοητεῖαν καὶ θάρρος, ἀλλοῦ δὲ ἀποθάρρυνσιν καὶ παραλυσίαν.

Μετὰ δύο ἡμέρας διέβημεν εἰς Μεσσήναν ἀλώσαντες μὲν τὴν πόλιν συνομολογήσαντες δ' ἐκχειρίαν μετὰ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ. Ἐμείναμεν ἡμέρας τινὰς ἐνταῦθα καὶ εἶτα ἐσταθμεύσαμεν εἰς τὸ ἀκρωτήριον τῆς Σικελίας, τὸν Φάρον. Ἐκεῖ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας διήρχετο ἀναβαίνων ἐπὶ τοῦ φάρου τοῦ ὀμωνύμου ἀκρωτηρίου καὶ κατοπτεῖων τὴν θάλασσαν καὶ τὰ πέριξ. Ἡμέραν τινὰ καθ' ἣν ἐγύμναζον τοὺς ἄνδρας τοῦ λόχου μου παρὰ τὴν παραλίαν ἀκούου τὸν στρατηγὸν διατάσσοντά με νὰ σταματήσω, διὰ τοῦ πυρὸς ἐν ἀνάγκῃ, πλοῖον ἀποπλέον πρὸς τὸ Παλέριον.

Ἐπὶ τῇ ἀπειλῇ μας ὅτι θὰ πυροβολήσωμεν, τὸ πλοῖον ἐσταματήσῃ καὶ προσήγγισε τὴν παραλίαν, οἱ δ' ἐν αὐτῷ ἄμα τῇ διαταγῇ μας, λίαν εὐγλώττως ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῶν ἀξιεράστων καρβινῶν μας, ἀπέβησαν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ παρετάχθησαν εἰς γραμμὴν. Ἦσαν ἰδιεῖς μας λιποτακτοῦντες. Ὁ στρατηγὸς κατέβη τοῦ φάρου καὶ τοὺς ἐπλησίασε.

— Ποῦ πάτε; τοῖς λέγει μὲ φωνὴν ἀγρίαν καὶ ἐξαικοντίζων κατ' αὐτῶν τὸ πῦρ τῶν ὀφθαλμῶν του.

— Ὅσα τὰ σπῆτικα μας, ἐτόλμησέ τις νὰ ψευθῆσῃ.

— Ἐκουράσθητε λοιπὸν ὑπηρετοῦντες τὴν πατριδα σας;

Εἶπε μὲ φωνὴν χρωματιζομένην μὲ μελαγχολικὴν τινα εἰρωνείαν καὶ στραφεὶς πρὸς με ἐξηκολούθησε·

— Σφάλιξε, σὲ παρακαλῶ, σὲ κανένα μέρος αὐτὰ τὰ ζῶφια.

Τῇ 8 Αὐγούστου ἔλαβον διαταγὴν νὰ εἶμαι κατὰ τὴν 9 ἡμέραν τῆς νυκτὸς εἰς τὴν παραλίαν μὲ ἀποφασιστικούς τινὰς στρατιώτας. Ἡμῶν ἐκεῖ ἀπὸ τῆς 9 ἀναμένων. Ὁ ἄνεμος ἐφύσα ὀροσερὸς, σχεδὸν ψυχρὸς. Εἰσῆλθον εἰς μικρὸν τι καπηλεῖον παρὰ τὴν ἀκτὴν νὰ βρέξω τὴν γλῶσσαν μὲ ὀλίγας σταγόνας βουμβίου ὅταν ἀκούω τὴν φωνὴν του·

— Στανιέτη, ποῦ εἶναι ὁ Στεκούλης;

— Παρῶν, στρατηγέ, ἀποκρίνομαι σπεύδων.

— Δώδεκα σὲ κάθε βάρκα φθάνουν;

— Ναί.

— Ἐμπρός.

Ἐπεβιβάσθησαν οἱ ἄνδρες ἀνὰ δώδεκα εἰς τὰς λέμβους καὶ ἐκινήσαμεν κωπηλατοῦντες πρὸς τὴν Καλαβρίαν.

— Τίς εἶ; ἐξαικοντίσασα φωνὴ ἀγρία ἀνέκοψε τὸν δρόμον μας.

— Ἰταλία, ἀπεκρίθη ὁ Γαριβάλδης μὲ φωνὴν ἐγγαστριμύθου παράδοξον.

Ἦτο ἀπλουστάτη συνάντησις μὲ περιπολίαν· ἀλλ' ἐκείνη ἢ φωνὴ ἢ διασχίσασα τὴν γλυκεῖαν σιγὴν τῆς νυκτὸς, ἐκείνη ἢ ἀντίθεσις πρὸς τὸν μονότονον ἦχον τῆς κόπης ταρπτοῦσης τὴν γαληνιῶσαν τῆς θαλάσσης ἐπιφάνειαν, ἐκείνο τὸ μυστηριώδες, δι' οὗ περιβλήθη ἡ λακωνικωτάτη ἐρωταπόκρισις, μοὶ ἔκαμον παράδοξον ἐντύπωσιν. Μοὶ ἐφαίνετο ὅτι οὐδέποτε ἀπηγγέλη περιπαθέστερον καὶ μυστηριωδέστερον τὸ ὄνομα τῆς Ἰταλίας. Συντελεῖ δ' εἰς τοῦτο πολὺ ἡ φωνὴ τοῦ Γαριβάλδη, βαθεῖα καὶ ἐκφραστικὴ καθ' ὅλην τὴν κλίμακά της.

Ποῖν παρέλθῃ ἡμίσεια ὥρα ἀπεβιβάσθημεν εἰς Καλαβρίαν καὶ ἀποχαιρέτισα με ἐπὶ τῆς παραλίας ἐπέστρεψεν ὅθεν ἤλθομεν συμπαραλαβὼν καὶ τὰς λέμβους. Ἄν ἡδυνάμην νὰ συνέλθω ἐκ τῆς ἐκπλήξεως, διότι τοῦτο εἶχε χαρακτῆρά τινα λίαν ὑποπτον ἀληθῶς. Ἦτο πλήρης καὶ τελεία ἐγκατάλειψις μιᾶς δρακὸς ἀνδρῶν ἄνευ ὀδηγητῶν ἐπὶ ἐδάφους πολεμίου. Ἄλλ' ὀλίγον ἀπωτέρω συνήντησα ἀξιωματικούς τινὰς τοῦ ἐπιτελείου καὶ ἔμαθον ὅτι εἶχομεν ἔλθει, ὅπως παρασκευάζομεν τὰ διὰ τὴν ἀπόβασιν τοῦ Γαριβάλδη.

Ἡ ἀπόβασις πράγματι ἐγένετο τῇ 20 Αὐγούστου. Ἐπιβιβάσας τὸν στρατὸν του ἐπὶ ἀτμοπλοῖου διέταξε τὸν μηχανικὸν νὰ δώσῃ ὅλην τὴν δύναμιν τοῦ ἀτμοῦ εἰς τὴν μηχανήν, καὶ ἀφοῦ ἐσύστησεν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ κρατῶνται κалῶς ἵνα μὴ πέσουν, ἔκαμε τὸ σιάφος νὰ ἐξοκείλη, οὕτω δὲ μὲ θυσίαν ἐνὸς μόνου στρατιώτου, παθόντος ἐκ τῆς πτώσεως, ἀπεβιβάσθη εἰς Καλαβρίαν καὶ τὴν ἐπιούσαν ἐπολιόρκει τὸ Ῥήγιον.

Ἐπλησίασε τοὺς ὑπ' ἐμὲ ἄνδρας κατὰ τὸ διάστημα τῆς περὶ τὸ Ῥήγιον μάχης, καὶ κρατῶν ἀνὰ χεῖρας τὸ τηλεσκόπιον παρετήρει τὰς κινήσεις τῶν πολεμίων. Καὶ ὅταν εἶδε παραλυομένας τὰς τάξεις των, οὕτω ψυχρῶς ἀνήγγειλεν εἰς ἡμᾶς τὸ γεγονός·

— Ἐσκορπίσθησαν, πάνε ἔς τὸ διάβολο.

Ἄν εἶχεν ὅμως τελειώσῃ καὶ σφαῖρα διστρώπησε τὸν πῆλόν του. Ἐνόμιε κατ' ἀρχὰς ὅτι ἦτο σῦκον περὶν ἐκ τινος τῶν συκῶν ὑπ' ἅς ἰστάμεθα, ἀλλ' ὅταν εἶδε ὅτι ἦτο σφαῖρα, στρέψας πρὸς με, μοὶ λέγει μὲ ἀξιοθαύμαστον ἀταραξίαν·

— Οἱ εὐλογημένοι, τραβοῦν καλὰ, ἔ;

Τέσσαρες ὥρας διήρκεσεν ἡ μάχη αὕτη, καθ' ἃς ἐθεάθη εἰς ὅλα τὰ σημεῖα, τρέχων ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον, ἐνθαρρύνων, διατάσων, βλασφημιῶν ἐνίοτε, καὶ πρὸ πάντων ἐπιθήμενος. Οὐδεμίαν ἔδιδε προσοχὴν, οὔτε εἰς τὰς οἰμωγὰς τῶν πληγωμένων, οὔτε εἰς τὰ πτώματα τῶν νεκρῶν, ἀλλ' ἀναμέσον αὐτῶν, μὲ ὄψιν ἀγρίαν καὶ συγχρόνως αἰγλήσσαν, ἦτο ἀεικίνητος καὶ ἀτάραχος, σχεδὸν σκληρὸς πρὸς τοὺς δυστυχεῖς περὶν τας.

Ἀλλὰ μόλις ἐκλείσθησαν οἱ ὄροι τῆς παραδόσεως τοῦ Ῥηγίου καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ἐξήλθον, ἐφρόντισε πρῶτον περὶ τῶν αἰχμαλώτων τούτων καὶ ὡς ἦτο νῆστις, πλήρης κονιορτοῦ, μὲ ὄψιν μέλαιναν ἐκ τοῦ καπνοῦ τῆς πυρίτιδος, κεκοπικῶς καὶ διψῶν, ἔσπευσε πρὸς τοὺς πληγωμένους καὶ διψῶν, ἔσπευσε πρὸς τοὺς πληγωμένους, ἐρωτῶν ἕκαστον αὐτῶν μετὰ στοργῆς καὶ φροντίδος, ὡς ὁ τρυφερότερος τῶν πατέρων. Καὶ τοῖς συνέχαιρε διότι ἐπληρώθησαν τόσον γενναίως, καὶ νῦ χαρίσσει αὐτοὺς ἐκ μέρους τῆς πατρίδος, καὶ ἐνεστάλαζον βάλσαμον παρηγορίας οἱ γλυκεῖς του λόγιοι, καὶ ἀνεκούφιζον τὰς δάδυνας ἢ συγκινοῦσα μέριμνά του καὶ αἱ πατρικαὶ θωπεΐαι του. Ὄταν δὲ εἶδε τὰ πτώματα τῶν νεκρῶν :

— Ἴδοῦ, εἶπεν, οἱ εὐδαίμονες οὗτοι ἀδελφοί μας, εἰς ποίαν εὐτυχῆ ἡμέραν ἀποθνήσκουσιν. Οὐδεὶς θὰ εἰπῇ περὶ αὐτῶν ὅτι ἀπέθανον, ἀλλ' ὅτι ἐδόξασεν αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ πατρίς.

Καὶ ὁ πρὸ μικροῦ ἄγριος πολεμιστῆς, ὁ ἀδιαφορῶν πρὸς τοὺς γόους τῶν τραυματιῶν καὶ πατῶν ἐπὶ τῶν νεκρῶν, ἐσπόγγιζε τὰ δάκρυά του, ἅτινα ἀφθόνως ἔρρεον ἐκ τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ ἐκείνου τῶν συναγωνιστῶν.

Ἀπὸ τοῦ Ῥηγίου ὁ Γαριβάλδης ἐβάδιζε πρὸς τὸ Μοντελεόνε καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Νεάπολιν, ὅπου εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ. Ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν εἰς τὴν Μητροπόλιν καὶ μὴ εὐρών τὸν ἐπίσκοπον ἐκεῖ τῷ ἀφῆκε τοὺς χαιρετισμούς του καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς λύπης του ἐπὶ τῇ μὴ συναντήσει των. Κεκοπικῶς ὡς ἦτο, ἀνῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἀπεσῆρθη ὅπως ἀναπαυθῆ ἐπὶ μικρὸν. Κάτωθεν τῶν ἀνακτόρων συνωστίζοντο μυριάδες λαοῦ, λαοῦ ναπολιτανοῦ, θορυβοῦντος κατὰ τὰς δώδεκα ὥρας τοῦ ἡμερονοκτίου καὶ βλασφημοῦτος κατὰ τὰς λοιπὰς δώδεκα. Καὶ εἰς τὸ πλῆθος ἐκεῖνο, ὅπερ πρὸ μικροῦ εἶχε θέσει τὴν τήβεννον τοῦ δικτάτορος ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ Γαριβάλδου, ἀνήγγειλέ τις ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων, ὅτι κοιμᾶται ὁ λατρευτός του ἥρως.

Ἡ λέξις κοιμᾶται διεδόθη χαμηλῇ τῇ φωνῇ ἀπὸ ὧτός εἰς οὓς, ὡς μυστικὸν προσφιλὲς ἐραστῶν, ὅπερ ἀνακοινοῦσιν οὗτοι μετὰξὺ των προσέχοντες μὴ ἀκούσασα ἢ αὐρὰ προδόσῃ αὐτὸ ὅπου ἂν πνεύσῃ, καὶ ἔλαμψε τὸν γυρὸν ὄλεος τῆς πόλεως ἀψορφητῆ. Ἡ κίνησις ἐσταμάτησε, πᾶσα ζωὴ ἐνεκρόθη. Οἱ πωληταὶ τῶν ὀδῶν ἔμειναν εἰς τὸ πά τοῦ μουσικοῦ των πάρετε ὥρατα, οἱ τριποδίζοντες ἵπποι ἔμειναν εἰς τὴν θέσιν των μὲ τὸν ἕνα πόδα ἀνεγερμένον καὶ τὸν κατεβίβασαν σιγὰ σιγὰ χωρὶς νὰ πλκταγίσῃ ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου, οἱ ἥνιοχοι ἐσταμάτησαν τὰς ἀμάξιας των, χωρὶς νὰ τολμήσουν νὰ δώσουν τὸ σύνθηρες πρόσταγμα τοῦ σταθμοῦ εἰς τοὺς ἵππους, αἱ βλασφημίαι μετὰξὺ τῶν ἀληθῶν Ναπολιτάνων διημερίζοντο μόνον διὰ κινήσεως τῶν χειλέων, χωρὶς νὰ προσφρονται, οὐδεμία ῥότα μουσικῆ ἐπληξε τὸν αἰθέρα, καὶ βεβαιοῦσιν ὅτι καὶ οὐδεμία κλοπῆ, ἔστω καὶ

ἐνὸς μανδηλίου, ἐγένετο ἐκ φόβου μὴ κροτήτῃ τὸ ἀφαιρούμενον. Ἡ Νεάπολις, ἡ θορυβωδέστερα πόλις τῆς ὑψηλίου, ἡ ζωσα μόνον ἐν τῷ θορύβῳ, ὡς τὰ λεπτότατα τοῦ τροπικοῦ ἀνθύλλια μόνον ἐν θερμοκηπίῳ, ἡ Νεάπολις, ἡ ἔχουσα γείτονα τὸν Βεζούβιον καὶ σύνοικον τὸν θόρυβον, ἐπὶ ἐν τέταρτον, καθ' ὃ ἐκοιμᾶτο ὁ δικτάτωρ αὐτῆς, ἐνεκρόθη, καὶ ἐνόμιζε τις ὅτι παραπλεύρωσ τῆς Πομπηίας νέα νεκρόπολις ἀνεκαλύφθη.

Τὴν ἐπιούσαν ὁ Γαριβάλδης προσεκάλεσε τὸν ἐπίσκοπον ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν κυβέρνησίν του. Καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἀγνωμονῶν, ἀκόμη καὶ πρὸς τὴν φιλοφροσύνην τοῦ δικτάτορος πρῶτον αὐτὸν ἐπισκερθέντος, ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ, ὁ στρατηγὸς ὑπέβηλεν αὐτῷ τὸ δίλημμα, ἢ νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ἢ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον του ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν. Ὁ ἐπίσκοπος ἐπορεύθη εἰς τὸ δεύτερον καὶ ἀνεχώρησε βαρυνυμῶν ὅτι τὸ εὐσεβὲς πλήρωμα τὸ τὸν πρόεπεμπε διὰ φωνῶν : Ζήτω ὁ Γαριβάλδης.

Εἶνε μυθικὴ ἡ γοητεία ἣν ἔσκει ἐπὶ τοῦ ἀγαλίντου ἐκείνου λαοῦ ἡ ἐμφάνισίς του. Καὶ ἀκόμη σήμερον εἶνε θαυμαστὸν ὅτι δύο συγκρουόμενα διαδηλώσεις, ὧν ἡ μία ἐφώνει : θάνατος εἰς τὸν Καβούρ, ἐνῷ ἡ ἄλλη ἐκραύγαζε : θάνατος εἰς τὸν Μαρσίνην, κατῶρρωσε νὰ καθησυχάσῃ παρεμβὰς καὶ φωνήσας :

— Θάνατος εἰς οὐδένα ! Ζήτω ἡ Ἰταλία.

Λατρεία ἀκατανόητος λαοῦ πρὸς δικτάτορα, εἰς ὃν παρέδωκε τὰς κλεῖς τῆς πόλεως καὶ ὅστις χάριν τῆς ἰταλικῆς ἐνότητος τοῖς ἔφερε μίαν ἡμέραν τὸν Βίκτωρα ἐντὸς ἀμάξης καὶ τοῖς ἀνταπέδωκε τὴν ἀγάπην ἐγκαθιδρύων αὐτὸν βασιλέα.

Τὸν Γαριβάλδην ἐπανεῖδον τὸν Ὀκτώβριον ἐν Κωζεντία καὶ κατὰ τὴν μάχην τῆς Καπύνης. Οἱ βουρβωνικοὶ στρατοὶ συνεποσοῦντο εἰς 30,000, ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὸν ἴδιον Φραγκίσκον, οἱ δὲ γαριβαλδῖνοι μόλις εἰς τὸ ἥμισυ διοικούμενοι ἀπὸ τὸν Γαριβάλδην στήσαντα τὸ στρατηγεῖον ἐν τῇ θέσει Ἁγίου Ἀγγελος, ὅπου καὶ ὁ μέγας Ναπολέων ὅτε ἐπολιόρκει τὴν Καπύνην. Ὅτε οἱ δύο στρατοὶ συνητήθησαν, ὁ νῦν πρόεδρος τῆς ἰταλικῆς Βουλῆς Φαρίνης μεταβὰς παρ' αὐτῷ ἐζήτησεν ἐπιμόνως νὰ τὸν πείσῃ, ὅπως συνθηκολογήσῃ, ἢ δὲ ἀπόλυτος ἄρνησίς του τότε ἔσωσε τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν. Δύο ἡμέρας διήρκεσεν ἡ μάχη, τὴν πρῶτην εἰς τὸ χωρίον Ἀγία Μαρία καὶ τὴν δευτέραν εἰς Καζάρταν. Ἀλλὰ τὸ φρούριον ἀνίστατο καὶ παρημποδίζον πολὺ εἰς τὰ περὶ αὐτὸ πολεμικὰ ἔργα κλιβανοὶ τινες πλίνθων εὐρισκόμενοι κάτωθεν αὐτοῦ.

Τὴν ἄλωσιν αὐτῶν ἀνέθηκεν εἰς τὸ τάγμα μου ὁ Γαριβάλδης, παρ' ᾧ ὑπῆρτεται καὶ ὁ Ζήσης Σωτηρίου. Ἡμεθεα ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ, ὁ δὲ Γαριβάλδης περιφράξας μέγα μέρος τῆς πέριξ δεινδροφυτείας διὰ τηλεγραφικοῦ σύρματος, ὅπως ἀσφαλῆτῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως ἰππικοῦ ἐκ

των νότων, διάταξε νὰ προσλάσωμεν . . . Τὰ ἐπύραμε, ἀφοῦ ἐφρονεῦθησαν ἔνδεκα ἐξ ἡμῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ πῦρ ἦν τόσον ἰσχυρὸν, ὥστε ὁ ὑπ' αὐτοῦ σταλεῖς πρὸς ἡμᾶς ἀγγελιαφόρος τὴν μὲν πρώτην φορὰν ἐπέστρεψε χωρὶς νὰ μᾶς ἐνταμώσῃ, τὴν δὲ δευτέραν ἔφθασε πρὸς με, ἀδυνατῶν νὰ δ μιλήσῃ καὶ μὲ συγκρουομένης σιαγόνας ἐκ τοῦ τρόμου. Εἰς τὴν ἄλωσιν τῶν κλιθῶνων αὐτῶν ὁ Ζήσης Σωτηρίου κατέκτησε τὸ *valore militare*· ἀλλ' ὅταν τῷ ἀπενεμήθη, ἐπειδὴ τοῦτο συνεπιφέρει καὶ σύνταξιν τινὰ μνησιαίαν, ὁ ὑπερήφανος Ἕλληνας τοῦ Ὀλύμπου ἔγραψεν αἰσθηματικωτάτην ἐπιστολὴν διαθέτων τὴν σύνταξιν ὑπὲρ τῶν τραυματιῶν τοῦ πολέμου.

Μετὰ τὴν μάχην τῆς Καπύης ἔφθασεν ἐκεῖ ὁ Βίκτωρ. Καὶ προσελθὼν τῷ Γαριβάλδη προσηγόρευσεν αὐτόν :

— Χαῖρε, δούξ τῆς Καπύης !

— Σ' εὐχαριστῶ, βασιλεῦ, ἀπήντησεν ὁ ὑπερήφανος κοσμοπολίτης ἥρωας, ἀλλ' εἶμαι ἀρκετὰ εὐτυχῆς ὡς ἀπλοῦς Γαριβάλδης.

— Χαῖρε, Γαριβάλδη, τῷ εἶπεν ὁ βασιλεὺς, καὶ τὸν ἐνηγκαλίσθη συγκεκμημένος.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἥρωος λαοῦ ὑψοῦτο ὑπεράνω τοῦ μεγαλείου ἐνδόξου στέμματος. Τὸ στέμμα εὐλύγιστον ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ἀδιασείστου βήθρου δαφνοστεφοῦς λαοῦ καὶ ἤλιπιζεν ἐπ' αὐτόν. Καὶ δὲν ἤλιπιζε μάτην. Διότι ὁ Γαριβάλδης ἀπαξ ἔτι ἐθυσίαζεν ἱερὰς πεποιθήσεις εἰς τὴν ἱερωτέραν ἰδέαν τῆς ἐνότητος τῆς πατρίδος. Ὡς πανταχοῦ ὅπου εἰσῆρχετο νικητὴς ἐφρόντιζε νὰ ἐγκαταστήσῃ καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Βίκτωρος, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἔμεινε μέχρις οὗ ἐψηφίσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἡ βασιλεία τοῦ οἴκου τῆς Σαβοΐας καὶ εἶτα ἀπεσῦρθη ἄνευ τιμῶν, ἄνευ βαθμῶν, ἀληθῆς δημοκρατικῆς, εἰς τὸ ἐρημητήριον τῆς Καπρέρας.

Λέγουσι ὅτι ἐκ τοῦ πολέμου ὠφελήθη τόσον, ὥστε ὅταν ἀπεσῦρετο ἐκεῖ ἔλαβεν ὡς ἐροῖδιον δύο σάκκους διπυρίτου καὶ ὑπέγραψε πρὸς τινὰ τραπέζην μίαν συναλλαγματικὴν διὰ νὰ πορισθῇ τὰ πρώτα τῆς ἐγκαταστάσεώς του ἐξ ὄδα. Δὲν δύναμαι νὰ τὸ γνωρίζω, ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ εἶδον κατόπι μοὶ τὸ βεβαίον. Ὅτε ἐμόναζον εἰς Καπρέραν, ἔζη διὰ συνεισφορῶν τοῦ λαοῦ, τὰς ὁποίας, δσάκις ἐλάμβανε παρὰ τῶν δῆμων, οὐδαμῶς ἀπέκρυπτε. Τοῦναντίον κῦχαρίσται διὰ μιᾶς ἐπιστολῆς μὲ τὰς αὐτὰς σχεδὸν πάντοτε τυπικὰς φράσεις : « Ἐλαβὰ τὸ δῶρόν σας καὶ σὰς εὐχαριστῶ ».

Εἰς Καπρέραν ἔζη ὡς ἀπλοῦς ἐργάτης μόλις εὐπορῶν. Ἡ οἰκία του εἶχεν ἓν καὶ μόνον πάτωμα, ἰσόγειον. Μόλις εἰσῆρχετο τις ἔβλεπεν εἰς μίαν γωνίαν ἓν *καζανάκι* κρημαστὸν, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἐτίθεντο ξύλα, κοπτόμενα ὑπὸ τοῦ ἰδίου. Αὐτὸ ἦτο τὸ μαγειρεῖον. Τὸ δὲ ἐστιατόριον ἀπέναντι εὐρισκόμενον εἶχεν ὀλίγα καθίσματα ἀπλᾶ, ψιθίνα, τοῦ κοινοτέρου εἶδους, καὶ τινὰς εἰκόνας

παριστώσας ἄλιειαν ἢ θήραν. Τὸ δωμάτιον τῆς θυγατρὸς του ἔκειτο πρὸς τὸ βάθος καὶ δὲν περιεῖχεν οὐδὲν ἐπιπλὸν ἔστω καὶ μακρόθεν ἀντικρύζον τὴν πολυτέλειαν. Μία κλίνη, δύο ἢ τρεῖς ἔδρακι ἐκ τῶν πολυτελεστέρων τοῦ ἐστιατορίου, μία μικρὰ τράπεζα καὶ ὀλίγα φυλλάδια καὶ βιβλία ἐπ' αὐτῆς ἦσαν ἅπας ὁ στολισμὸς τοῦ ἐνόμιζε τις ὅτι εἰσῆρχετο εἰς τὸ δωμάτιον ποιμενίδος, ἥτις ἐκ τύχης ἔμαθε καὶ ὀλίγα γράμματα. Τὸ δὲ ἰδιὸν τοῦ δωματίου τί περιεῖχε ; Μίαν περιπλέον πολυτέλειαν, δερμα προβάτου πρὸς τῆς κλίνης, ἀξιώσεις τάπητος ἔχον καὶ τοιαύτας ὑπηρεσίας προσφέρον εἰς τὸν πάσχοντα ἐκ βουρνατισμῶν κυρίαν του. Κατὰ τὰ ἄλλα, μὴ ἐρωτᾶτε· εἶχε μίαν τράπεζαν δυναμένην νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς γραφεῖον, ἂν ἔκρινε τις ἐκ τοῦ ἐπ' αὐτῆς μελανοδοχείου καὶ χάρτου, ἀλλ' οὐδέποτε χρησιμεύουσαν ὡς τοιοῦτον τῷ Γαριβάλδη προτιμῶντι νὰ γράφῃ ἐπὶ τοῦ γόνατος ἢ ν' ἀκουμβήσῃ ἐπ' αὐτῆς μὲ κίνδυνον ἢ νὰ τὴν ἀποχωρισθῇ διὰ παντὸς ἕνεκα τῆς ἐτοιμορρόπου καταστάσεώς της ἢ νὰ συγκρημισθῇ μετ' αὐτῆς. Ἄνωθεν τῆς κλίνης ὠοειδῆς πλαίσιον ἔκρυπτεν εὐσεβῆς ἐνθύμημα τὰς δύο πλεξίδας τῆς κόμης τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ Ἀνίτας. Τὰς εἶχε κόψει ἰδίᾳ χειρὶ διὰ μαχαίρας, ὅτε ἀπεχωρίζετο τοῦ νεκροῦ της.

Ὁ βίος του μέχρις ἐσχάτων ὁσάκις ἀπεσῦρετο ἐπὶ τῆς Καπρέρας ἦτον ὁ αὐτὸς λιτὸς καὶ στερεοτύπος. Ἠγεῖετο τῆς κλίνης ἅμα τῇ ἡρῆ, ἔπινε μικρὸν κυθήσκον ἀπλοῦ καφέ καὶ ἔκαμνε μακρὸν περίπατον δίωρον. Ἐπιστρέφων ἔπινεν ὀλίγον γάλα καὶ ἤρχιζε τὴν βάνανσον ἐργασίαν. Ἐσκαπτεν ἢ ἔκοπτε ξύλα, ὡς ὁ τελειότερος ἐργάτης, μέχρι μεσημβρίας. Εἰς τὴν τράπεζάν του ἦτο ἥρωας ὡς καὶ εἰς τὰς μάχας· ἔτρωγε κατὰ κόρον. Καὶ ἐὰν εἶχε προσκεκλημένους εἰς αὐτήν, κατ' οὐδὲν καὶ τότε πάλιν διαφέρουσεν τῆς καθημερινῆς, οἰσοδῆποτε καὶ ἂν ἦτο ὁ παρακαθήμενος, ὁ Γαριβάλδης ἔτρωγεν ἐκ τοῦ πρώτου ἀρέσκοντος αὐτῷ φαγητοῦ ἀφθόνως μέχρι χορτασμοῦ καὶ ἐπερῆτο τὸ γεῦμά του ἐκεῖ ὅπου ἦτος ἢ ὁ πρώτος σταθμὸς τῶν ἄλλων συνδαιτυμόνων. Ἠρέσκετο νὰ τρώγῃ τ' ἄλμυρά, τὰ ὀθαλασσινά, ἰχθύς ἢ κυνήγι, ἰδίως δὲ ὅταν ἦσαν καρποὶ τῶν κόπων του· διότι ἡγάπα πολὺ τὴν θήραν καὶ τὴν ἄλιειαν. Ἀλλ' ἂν καὶ ἠρέσκετο νὰ τρώγῃ τὰ φαγητὰ ταῦτα, δὲν τὰ ἡγγίζεν ὁσάκις ἔδεσμά τι ἐκ τῶν παρατεθέντων τῷ ἐφρίνετο νοστιμώτερον. Ἡ διαίτα του αὕτη ἦν εἰς ὅλας τὰς τραπέζας πάντοτε ἡ αὕτη, ἡ δὲ τράπεζά του οὐδέποτε ἐτιμᾶτο διὰ μεγαλειτέρου ἀριθμοῦ φαγητῶν, οἰσοδῆποτε καὶ ἂν παρεκάλητο, οἰαδῆποτε καὶ ἂν ἦτο ἐπίσημος ἡμέρα. Ἠγεῖετο τῆς τραπέζης ἀμέσως ἀρίων τοὺς ἄλλους νὰ ἐξακολουθῶσιν ἐπὶ πολὺ ἔτι τὸ γεῦμά των. Τὸν κανόνα τοῦτον ἐτήρει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ δὲν παρέβαινε αὐτόν ἢ μόνον ὁσάκις μετὰξὺ τῶν συνδαιτυμόνων ὑπῆρχον ὀφθαλμοὶ τινες γλυκεῖς ἢ

προκλητική τις ωραιότης. Τότε ὁ Γαριβάλδης ἐπειράτο παντὶ σθένει ν' ἀποδείξῃ εἰς ἑαυτὸν ὅτι δὲν ἔχει μόνον τὴν δύναμιν νὰ κατακτᾷ πόλεις, ἀλλὰ καὶ καρδίας. Καὶ εἰς τὸ δεύτερον στάδιον, εἶπεν, ὡς λέγουσιν, ἐπιτυχίας ἀμιλλωμένους πρὸς τὰς πολεμικάς. Τὰς δάφνας, ἃς ἔδρεψεν εἰς τὰ πεδία τῶν ἐρώτων, ἐπεδιώξε πλείοτερον ἢ ἐκείνας τῶν πεδίων τῶν μαχῶν.

Μετὰ τὸ γεῦμα πάντοτε ἀπεσύρτοσις τὸ δωμάτιόν του ἐκἀπνίξεν ἐν σιγῶν καὶ παρεδίδετο εἰς ὕπνον οὐδέποτε παρατεινόμενον πλεόντης ἡμισείας ὥρας. Εἶτα δὲ ἠγείρετο καὶ ἔγραψε τὰς ἀπαντήσεις εἰς τὰς διαφόρους ἐπιστολάς ἃς ἐλάμβανεν. Ὅταν ἐξήρχετο τοῦ δωματίου, οἱ οἰκείοι αὐτῷ συνοροφούντο μετὰ τὸ βαρόμετρον τῆς ψυχικῆς του διαθέσεως, ὅπερ ἦν ὁ πῖλός του. Ἐὰν ἔφρεν αὐτὸν φιλαρέσκως κεκλιμένον πρὸς τὸν κρόταφον ἢ πρὸς τὰ ὀπίσω, ἡ εὐδιαθεσία του ἦτο ἡ συνήθης χαριστάτη καὶ ἡ χαρὰ του ἀνυπόκριτος, ἀλλ' ἐὰν πρὸς τὰς ὄψεις καταπίπτοντα, μικρὰ τις ἢ κακοδιαθεσία τραχικὴ ἐμάστιζεν αὐτόν.

Εἰς μίαν τοιαύτην πρὸς τὰς ὄψεις κατάπτωσιν τοῦ πῖλου ἐπεχείρησε νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτὸν ὁ ἱερεὺς τοῦ ἀπέναντι νησουλίου τῆς Μαγδαληνῆς. Ἀλλὰ μόλις εἶδε τὴν λέμβον του ὁ Γαριβάλδης πλησιάζουσαν πρὸς τὴν Καπρέραν, κινῶν τὴν χεῖρα, ὡς συνείθιζε πάντοτε, ὁσάκις ὠμίλει περὶ οἰουδήποτε ἀντικειμένου, ἐφώνησε,

— Φροσάτη, Φροσάτη, πὲς ἔς αὐτὸ τὸ κοράκι ποῦ ἔρχεται, ὅτι ἐδῶ δὲν ἔχομεν οὔτε ἀρρώστους οὔτε πεθαμένους καὶ . . . νὰ φύγῃ.

Ὁ Φροσάτης αὐτὸς ἦτο ὁ ἀφωσιωμένος ἔμπιστος ἀκόλουθός του, ὅστις ἦν ὁ μόνος μετ' ὀλίγων οἰκείων καὶ φίλων του, ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ὁποίων ἐδέχετο προσφερόμενα ἐδέσματα ἢ ποτὰ. Διότι ὁ Γαριβάλδης ἦτο λίαν φιλύποπος, καὶ ἐπίστευεν ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι καρδοκοῦντες τὴν εὐκαιρίαν ὅπως δηλητηριάσωσιν αὐτόν. Οἱ περὶ αὐτὸν τὸ ἐγνώριζον πάντες, διὸ καὶ τοῖς ἐφάνη παράδοξον ὅταν τοῖς εἶπεν ὅτι ἐγὼ ἔχω τὴν ἀδειαν νὰ εἰσέρχωμαι πανταχοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ του καὶ νὰ ἐργάζωμαι τὰ πάντα. Εἰς τοὺς φίλους οὓς εἶχε καλῶς γνωρίσει παρεῖχεν ἀμέριστον τὴν ἐμπιστοσύνην του καὶ τὴν φιλίαν του. Ὅταν τιν ἐξ αὐτῶν τῶν ὀλίγων ἐφιλοξενεῖτο ἐν Καπρέρᾳ, δὲν ἠγνόει νὰ καθήσῃ εἰς τὴν τράπεζαν ἔνευ ἐκείνου, ἔστω καὶ ἂν ἡ γοητεία ζεύγους χαριτωμένων ὀφθαλμῶν εἴλκευεν αὐτόν.

Ἡμέραν τινὰ μ' ἐκάλεσεν εἰς Καπρέραν. Ἐν Ἑλλάδι ἐφαίνετο μόλις ἀναθρώσκων ὁ καπνὸς τῆς συναμοσίας τοῦ 1862. Εἶχεν ἐνθυμηθῆ τὴν αἴτησίν μου.

— Πᾶς εἰς τὴν Ἑλλάδα ; μοὶ λέγει.

Ἐδέχθην προθύμως, μ' ἐφοδιάσε μὲ ἐπιστολήν του καὶ ἦλθον ἐδῶ ἐκ μέρους του πρὸς τὸν Κανάρη. Ὁ πυρπολητὴς ναύαρχος ἀσμένως ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις πρὸς τὸν πειρατὴν στρατηγόν. Τὸ

σχέδιον ἦτο ὅπως ὁ Κανάρης ἀνάψῃ τὸ πῦρ ἐντὸς τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος καὶ ὁ Γαριβάλδης διευθύνῃ τὴν πυρκαϊὰν ἐξω αὐτῆς, ἐν τῇ δούλῃ. Ἀνεχώρησα εἰς Κέρκυραν, ἦλθον εἰς συνεννοήσεις μετὰ τοῦ τότε Μητροπολίτου Κερκύρας Ἀθανασίου καὶ συνεστήσαμεν ἐπαναστατικὸν κομιτάτον. Ἐκείθεν διέβην εἰς Ἡπειρὸν καὶ Μακεδονίαν καὶ πανταχοῦ ἐν ὀνόματι τοῦ Γαριβάλδη συνεστάθησαν κομιτάτα. Μετὰ μακρὰν περιπλάνησιν ἐπέστρεψα εἰς Τουρίνον καὶ τῷ ἀνήγγειλα τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν μου, τὰ δὲ πράγματα ἐφαίνοντο βαίνοντα κατ' εὐχὴν. Ἀλλὰ δὲν παρήλθε πολὺς χρόνος καὶ ἐπῆλθε πλήρης ἀποτυχία ἀπὸ μέρους τῶν ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Γαριβάλδης μὲ ἐκάλεσε καὶ μοὶ ἀνεκοίνωσε τὴν ἀποτυχίαν.

— Τί κάνουν αὐτοὶ οἱ ὀϊκοὶ σου ; μὲ ἠρώτησε περίλυπος καὶ ἀπορῶν.

Διέγνωσα βαθεῖαν λύπην εἰς τὸ πρόσωπόν του, διότι ἐβλεπεν ἀποτυγχανούσας τὰς προσπάθειάς του, ἐνῶ αὐτὸς ἔτρεφε θερμώτατον πόθον νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομά του μετὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ ὄλους τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ τὴν Ἑλλάδα μίαν, ἡνωμένην καὶ ἐλευθέραν. Καὶ πολλάκις ὅταν ἐδεξιόυτο Ἕλληνας, ἐπισκεπτομένους αὐτόν, ἔλεγε περὶ τῶν δούλων Ἑλλήνων.

— Οἱ καῦμένοι ἐκείνοι οἱ ὀϊκοὶ σας, ὑποφέρουν πολὺ, ἔ ; Τοὺς εἶδα . . . τοὺς εἶδα μιά φορὰ ποῦ ἐπέρασα ἀπὸ τὴν Μιτυλήνην μ' ἕνα καράβι ἐμπορικόν.

Ὅτω πάντοτε ἐφρόντιζε περὶ τῆς Ἑλλάδος μὲ ζέσιν καὶ θέρμην πολλήν. Καὶ ὁ αἰώνιος πόθος του ἦν νὰ τακτοποιηθῶσιν αἱ ὑποθέσεις τῆς ἀτυχοῦς Ἰταλίας, τῆς ὡραίας πατρίδος του, καὶ νὰ σπεύσῃ ν' ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς ἐνδόξου πατρίδος ἡμῶν, ὡς ἔλεγεν. Διὸ καὶ ὅταν εἰς Γένοβαν παρὰ τὸν Βιζάνιον τῷ παρουσιάσά τινος τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως, τρυφερώτατα ὑπεδέχθη αὐτοὺς καὶ συγκεκινημένος ἔσπευσε νὰ τοῖς εἶπῃ

— Φίλοι μου, εἶμαι πρόθυμος εἰς ὅ, τι δύναμαι, εἰς ὅ, τι μὲ νομίζετε χρήσιμον.

Ἀφοῦ δὲ ἐκωλύθη νὰ προμαχῆσῃ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἀτυχοῦς Πολωνίας, ἤρχισεν πάλιν παρασκευαζόμενος διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ παπικοῦ κράτους. Ἐκ Καπρέρας ἔφθασεν εἰς Παλέρμον, ὅπου συνήντησε τοὺς συνηγμένους ἔθελοντάς του, καὶ ἐβάδισε πρὸς τὴν Κατάνην. Πρὸ τῆς ἐκκινήσεως τῶν στρατευμάτων ἀπέτεινε πρὸς τοὺς ἄνδρας δύο λέξεις :

« Ἡ Ἰταλία δὲν εἶναι εἰς Ρώμην. Ἡ Ἰταλία δὲν εἶναι ἐλευθέρη, εἶναι δούλη. Ἡ τὴν Ρώμην ἢ τὸν θάνατον ».

Εἶπε καὶ ἐξεκίνησεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του. Ἐφθασεν εἰς τὴν Κατάνην καὶ ἐκείθεν ἀνῆλθεν εἰς τὰ βουνὰ τῆς Καλαβρίας, ὅπου ἔμεινε δέκα ἡμέρας τρεφόμενος μετὰ τοῦ στρατοῦ διὰ

μιάς μοναδικῆς τροφῆς, γεωμήλων καὶ μόνον γεωμήλων. Ἐφθασεν ἐπὶ τέλους εἰς Ἀσπρομόντε. Ἡ κυβέρνησις ἔσπευσε ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν πρὸς τὴν Ρώμην πορείαν τοῦ διὰ στρατευμάτων ὑπὸ τὴν στρατηγὸν Τσιαλδίνην. Διαταγαὶ νὰ κτυπηθῶσιν ἐν ἀνάγκῃ οἱ δύο στρατοὶ δὲν εἶχον δοθῆ. Τοῦναντίον ἦτο ἀπηγορευμένη πᾶσα ἐχθροπραξία μεταξὺ αὐτῶν.

Τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ γαριβαλδίνου στρατοῦ ἀπετέλει σῶμα βερσαλιέρων, ἐν ᾧ συμπεριλαμβάνατο καὶ ὁ Ζήσης Ζωτηρίου. Τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ διώκει ὁ Παλαβιτσίνης, ἀνὴρ συνετὸς καὶ φιλόπατρις. Πῶς συνέβη ν' ἀρχίσῃ πῦρ μεταξὺ τῶν δύο ἐμπροσθοφυλακῶν, δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω. Τοῦτο μόνον γνωρίζω ὅτι καὶ οἱ συμπλακέντες ἐπυροβόλουν ἀνευ ὀρέξεως καὶ ὁ ἐπίλοιπος στρατὸς ἐκπεπληγμένος ἤκουε τοὺς πυροβολισμοὺς. Ὁ Γαριβάλδης, ὅταν ἤκουσε τὸν κρότον τῆς ἀψιμαχίας, ὅταν εἶδεν ὅτι ὄντως συνεπλάκησαν, παράφορος ἐρρίφθη ἀναμέσον τῶν δύο πυρῶν.

— Αἰσχος, ἐκραύχασε δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τῆς ἰσχυρᾶς φωνῆς του, δὲν εἴσθε Ἴταλοι, αἰσχος νὰ κτυπᾷ ἀδελφοὺς τὸν ἀδελφόν του.

Ἄλλὰ σφαῖρα ἀδελφικὴ ἐπλήγωσεν αὐτὸν ἐμπαγείσα εἰς τὸν πόδα. Καὶ ἀξιοματικὸς ἐλαφρόνως ἐκ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ πλησιάσας τῷ ἐξήτησε νὰ παραδώσῃ τὸ ξίφος. Τὸ ξίφος τοῦ ὁ Γαριβάλδης! Ἄλλ' ἔσπευσε ἐυθύς ὁ Παλαβιτσίνης καὶ ἀποκαλυφθεὶς πρὸ τοῦ δαφνοστεφοῦς προμάχου τῆς πατρίδος, τοῦ ὑπὸ σφαίρας ἰταλικῆς πληγωθέντος ἀθανάτου ἥρωος τῆς Ἰταλίας, διέταξε νὰ τεθῆ ὑπὸ κράτησιν ὁ αὐθάδης, καὶ περιποιήθῃ ὅσον ἠδύνατο τὸν στρατηγόν. Μετέφερον αὐτὸν εἰς Ρήγιον, ὅπου ὁ Τσιαλδίνης περιώρισεν εἰς πολεμικόν τι πλοῖον τὸν τραυματίαν, ἐγκαταλείψας αὐτὸν ἀνευ ἰατρῶν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας.

Διεμαρτυρήθησαν οἱ ἰατροὶ τοῦ Γαριβάλδου κατὰ τῆς ἀπανθρωπίας, ἣ δὲ κυβέρνησις διέταξε νὰ χορηγηθῆ εἰς τὸν ἐπιφανῆ φυλακισμένον τῆς πᾶσα βοήθεια τῆς ἐπιστήμης. Ἐκλείσθη λοιπὸν εἰς τὸ ἐν Σπέτσια φρούριον καὶ ἤρχισαν τὰ συμβούλια τῶν ἰατρῶν περὶ τῆς τύχης τοῦ ποδὸς του, οὔτινος ἢ πληγῆ ἐκ τῆς τριημέρου ἐγκαταλείψεως φλογωθείσα ἐγέννησε τεράστιον οἰδήμα περὶ αὐτήν. Ἡ πλειονότης τῶν ἰατρῶν ἀπεφάσισε ν' ἀποκοπῆ ὁ πᾶσχων πούς, ἠρωτήθη δὲ καὶ ὁ ἴδιος περὶ τούτου.

— Καλλίτερον, ἀπεκρίθη, νὰ χάσω τὸ πόδι καὶ νὰ μείνῃ ἡ ζωὴ διὰ τὴν πατρίδα μου παρὰ νὰ χάσω τὴν ζωὴν διὰ τὸ πόδι.

Ἄλλ' ἡ γνώμη τοῦ διασήμου χειρουργοῦ Νελατῶνος ὑπερίσχυσε, καὶ ἐφαρμοσθείσης τῆς θεραπείας ἦν ἐκεῖνος διέγραψεν, ἐξήχθη ἡ σφαῖρα ἐν Πίζα ὑπὸ τοῦ χειρουργοῦ Γιαννέλη, καὶ ὁ Γαριβάλδης ἀπῆλθεν εἰς Καπρέραν πρὸς ἀνάρρωσιν.

Ἀποτυχούσης μετὰ τινὰ καιρὸν τῆς ἀποπειρας τοῦ ὑπὲρ τῆς Βενετίας, ἀπεγοπεύθη καὶ ἀπεσύρθη εἰς Καπρέραν, ἐρημίτης ὡς πρὶν, πτωχὸς, ζῶν ἐκ τῶν συνεισφορῶν τῶν πόλεων. Οἱ Ἄγγλοι, οἱ ὁποῖοι ἐξεδήλωσαν ἀνυπόκριτον λατρείαν πρὸς αὐτὸν, ὅτε ἐπαχείρησε τὴν εἰς Ἀγγλίαν περιοδείαν του, ἔπεμπον εἰς Καπρέραν τὰ παραδοξότερα δῶρα. Τῷ προσέφερον ἀτμομηχανὴν γεωργικὴν διὰ νὰ καλλιεργῆ τὴν σχεδὸν ἀνύπαρκτον γῆν ἐν Καπρέρα, καὶ βοτανικὸν γεωπόνον ἵνα ἐπιστατῆ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀφθόνων αὐτῆς βοάχων ἴσως.

Μεταξὺ τῶν δῶρων τούτων τῷ ἐπέμψαν καὶ ὠραιότατον ἀνεμόμυλον, ὃν ἐπίτηδες ἐλθὼν μηχανικὸς ἔστησεν ἐκεῖ. Ἡμέραν τινὰ καθ' ἣν ὁ μηχανικὸς ἐγάρασε τὰς μυλοπέτρας καὶ ὁ Γαριβάλδης ἐβλεπεν, ἰστάμενος πρὸ τῆς θύρας, τὴν ἐργασίαν ἐκτελουμένην, ἔπνευσε ἀνεμος βίαιος καὶ σφοδρὸς, ὁ ἀκατάσχετος ἐκεῖνος ἀνεμος τοῦ μεταξὺ Σαρδηνίας καὶ Κορσικῆς στενοῦ, ὁ προσβάλλων τὴν Καπρέραν, καὶ παρασύρας τὴν ὑπερμεγέθη βαρσίαν κλίμακα τοῦ ἀνεμομύλου, ἔφερεν αὐτήν ἐπὶ τοῦ στρατηγοῦ.

Ἰστάμενος ὀπισθὲν τοῦ ἐπρόφθασα, καὶ ἀποθήσας ἰσχυρῶς τὸν Γαριβάλδην πρὸς τὰ ἔνδον τοῦ μύλου, ἔθεσα τὸ σῶμά μου εἰς τὴν θέσιν ἐκείνου καὶ ὕψωσα τὰς χεῖρας διὰ νὰ ἀνακόψω τὴν ὁρμὴν τῆς ἐπ' ἐμοῦ καταπιπτούσης κλίμακος. Ἄλλὰ δὲν ἠδυνήθη καὶ εὐρέθη ὑπ' αὐτὴν πρηνής.

Ὁ στρατηγὸς, ὅστις ὡς ἐκ τῆς ὀθησέως μου, εἶχε πέσει καὶ αὐτὸς πρηνὴς ἐπὶ τῶν μυλοπετρῶν, ἠγέρθη καὶ ἔσπευσε νὰ με ἐξαγάγῃ κάτωθεν τῆς κλίμακος. Ὅτε δὲ ἠγέρθη, με ἔψαυε θωπευτικῶς, ὡς μήτηρ φιλόστοργος τὸ ἀπὸ κινδύνου σωθὲν τέκνον τῆς, καὶ συγκεκινημένος θλίψας με ἐν τῇ ἀγκάλῃ του, τοῦτο μόνον ἠδυνήθη νὰ εἴπῃ :

— O povero Stecouli !

Μετὰ μακρὰν διὰ τὸ ἀνήσυχον πνευμά του ἡσυχίαν, μέχρι τοῦ 1866, ὁ Γαριβάλδης ἠγέρθη ν' ἀπαιτήσῃ ἐν ὀνόματι τῆς μητρὸς Ἰταλίας τὸ Τυρόλον. Μὲ ἀπέστειλεν εἰς Βαρλέτταν μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μενόττη ἵνα συγκεντρώσωμεν σώματα. Ἐξετελέσαμεν τὰς διαταγὰς του, καὶ συναντήσας ἡμᾶς ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς καὶ ἐβαδίσαμεν πρὸς τὸ Ροκαντάφον. Ἐνθυσοῦμαι ἐκεῖ τὴν μόνην ὑποχρισίαν ἣν εἶδον ἐν τῷ Γαριβάλδῃ. Ὅτε ἔλαβε συνέντευξιν μετὰ τοῦ Ρικιάζου ἐκεῖ, οἱ γαριβαλδῖνοι διαβαίνοντες ὑπὸ τὴν οἰκίαν ἐψαλλον δημῶδες τότε μεταξὺ ἡμῶν ἄσμα :

« Ζήτω ἡ δημοκρατία !
ἢ γυναῖκες ξεφωνοῦ.
ἀλλ' ἂν θέλ' ἡ Ἰταλία
καὶ αὐταῖς τὴν ἐξουσίαν.

Ὁ Ρικιάζουλος ἐταράχθη καὶ ὁ Γαριβάλδης ὤ-

ποκρινόμενος ἐβλασφήμησε τοὺς ἀγαπητοὺς του στρατιώτας ψάλλοντας πόθους κοινούς.

Ἐκεῖ εἰς Ροκοντάφον συνήψαμεν μάχην πρὸς τοὺς Αὐστριακοὺς. Ὁ Γαριβάλδης βλέπων τοὺς ἰδικοὺς μας ὑποχωροῦντας,

— Ἐντροπή, κραυγάζει στεντορείως, ἐκείνοι δούλοι καὶ ἡμεῖς ἐλεύθεροι νὰ μὴ νικῆσωμεν.

Εἰς τὴν φωνὴν του οἱ ἰδικοὶ μας ὤρμησαν ὡς λέοντες. Σφαῖρα δὲ αὐστριακὴ διέσχισε τὸν μηρὸν τοῦ Γαριβάλδου. Ἐθέσπασεν αὐτὸν εἰς φορεῖον καὶ ἐξήπλωμένος ἐπ' αὐτοῦ διηύθυνεν ἀτάραχος τὴν μάχην ἐκείνην καθ' ἣν ἐκυριεύσαμεν τὸ ἐπὶ τῶν Ἀλπεων φρούριον Ἀμβουλιαν, παραδοθὲν ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν μετὰ λυσσώδη ἐφοδόν, καθ' ἣν τὰ Ζήτω ὁ Γαριβάλδης τῶν ἡμετέρων ἐσκέπαζον τὸν συριγμὸν τῶν σφαιρῶν καὶ τὸν κρότον τῆς μάχης, ἐπαυξάνοντα τὴν ὀχλοβοήν.

Μετὰ τὸ πέρασ τῆς μάχης ἐθαυμάσαμεν τὴν πρὸς τοὺς τραυματίας αὐστριακοὺς τρυφερότητά του. Ἐπεσκέφθη πάντας εἰς τὸ νοσοκομεῖον, παρηγορῶν, ἐνθαρρύνων καὶ συγχαιρῶν αὐτοὺς, ὅτι ἐπληρώθησαν εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Ἄλλ' ἡ εἰρήνη μετ' ὀλίγον ἔλλεισε καὶ ὡς ἔλεγεν ὁ ὄδιος: ἡ κυβερνήσις μᾶς ἐστεῖλε ἱστά σπητάκια μας. Ἀπεσύρθη λοιπὸν καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Καπρέραν του.

Ἐύρισκόμεν ἐκεῖ ὅταν ἔλαβε τηλεγράφημα ἀγγέλλον τὴν ἐκρήξιν τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως. Αὐθωρεῖ μὲ διέταξε νὰ ἀναχωρήσω μὲ ἐντολὴν του εἰς Κρήτην. Ἐύρισκόμενος δ' ἐκεῖ μὲ ἀνεκάλεσε διὰ τὸ κίνημα τῆς Μεντάνας. Ἄλλ' ὅταν ἔφθασα, ὁ Γαριβάλδης εἶχε συλληφθῆ τεθεὶς μετὰξὺ Γάλλων καὶ Ἰταλῶν, ὁ δὲ Μενόττης ὄν εὖρον περιωρίσθη νὰ μοὶ εἴπῃ ἐν ἀπογοητεύσει·

— Papa in resto.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν λοιπὸν τῆς Μεντάνας ἀνεχώρησα καὶ πάλιν τῇ ἐντολῇ του εἰς Κρήτην, ὅταν δ' ἐτελείωσεν οἰκτρῶς ἡ ἐπανάστασις αὐτῆς, τὸν εὖρον εἰς Καπρέραν δακρύνοντα ἐπὶ ταῖς ἀτυχίαις ἡμῶν.

Τρία ἔτη ἔκτοτε διήλθε ρευματιῶν καὶ μονάζων ἐν Καπρέρα μέχρις οὗ ἀτρόπιοιον προσεγγίσαν ἐκεῖ τῷ 1870, ἀνήρπασε σχεδὸν αὐτόν. Ἀπῆλθε τότε εἰς τὴν κινδυνεύουσαν Γαλίαν καὶ ἐγένετο στρατάρχης τῶν Βοσγίων ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τῶν λεγεῶνων τῶν ἑθελοντῶν. Εἰς Ἐπιανάκ ὅπου εἶχε τὸ στρατηγεῖον του κατὰ Ὁκτώβριον, συνήντησα αὐτόν καὶ ἐγὼ μετὰ τιμῶν Ἑλλήνων ἑθελοντῶν. Ὅταν τῷ παρουσιάσα τοὺς ὀλιγαριθμούς ἐκείνους ἄνδρας ριγοῦντας σχεδὸν, ἐξαγαγὼν ἐκ τοῦ κιβωτίου του τοῖς προσέφερεν ἀνὰ μίαν φλανέλαν ἐκ τῶν ἰδίων, κρατήσας μίαν μόνην δι' ἑαυτόν.

Τῇ 22 Ὀκτωβρίου συνήψαμεν τὴν μάχην ἐν Διζόν, τοῦ Γαριβάλδου ἀκινήτου ἐκ τῶν ρευματιῶν, καὶ ἀπὸ ἀμάξης ἀνοικτῆς διευθύνοντος τὸ πυροβολικόν. Οἱ στρατοὶ μας τότε ὑπεχώρησαν, οἱ δὲ ὀγδοήκοντα Ἑλλήνες ἑθελονταὶ ἔμειναν μα-

χόμενοι καὶ ἐξασφαλίζοντες εἰς τοὺς ὑποχωροῦντας τὴν ὑποχώρησιν. Ἐν τῇ ἐπιθεωρήσει τῆς αὐτῆς ἡμέρας συγκεινημένος ἀνεφώνησε :

— Σὺς εὐχαριστῶ, Ἑλλήνες!

Τὴν ἐπιούσαν συνήρθη ἡ μεγάλη μάχην ἐν Διζόν μετὰ τῶν Προώσων. Οἱ λεγεῶνες τῶν ἑθελοντῶν τοῦ Γαριβάλδου ἐπέφερον θραυσιν εἰς τὰς πρωσσικὰς φάλαγγας, ὧν τοὺς νεκροὺς ἐβλέπομεν ἐξαπλουμένους εἰς γραμμὴν ὡς ἐν παρατάξει. Δύο ἐξόχους πράξεις τῆς μεγάλης ψυχῆς τοῦ Γαριβάλδου ἐθαύμασα ἐκεῖ.

Ἡ μία ἦτο ὅτε ὁ ἀγγελιαφόρος τοῦ υἱοῦ του Ρικιότι τῷ ἐκόμισε πρωσσικὴν τινα σημαίαν σκυλευθεῖσαν ἀπὸ νεκροῦ σημαιοφόρου. Διέταξεν αὐθωρεῖ νὰ τὴν ἀποδώσῃ λέγων :

— Δόσατέ την, ἀνήκει εἰς ἀνδρείους.

Ἡ ἄλλη ἦτον, ὅτε σφαῖρα φθάσασα μέχρι τῆς ἀμάξης του, ἀφ' ἧς διηύθυνε τὴν μάχην, ἀφῆκεν ἄπρουν τὸν παρὰ τὸ πλευρόν του καθήμενον ἱατρόν. Αἱ χεῖρές του δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργήσωσι ἐκ τῶν ρευματισμῶν, ὁ δὲ ἱατρός κατακυλῶν ὀλίγον δεῖν ἐπιπτεν ἀπὸ τῆς ἀμάξης. Ταχύτερος ἀστραπῆς ὁ Γαριβάλδης ἐκράτησεν αὐτόν ἀπὸ τοῦ φορέματος διὰ τῶν ὀδόντων καὶ ἐξέπεμψεν ἀνάσθρους φωνάς. Ἐσπευσαν καὶ ἀνεγείραντες τὸν ἱατρόν, ἔθεσαν κατὰ διαταγὴν του αὐτόν μετὰξὺ τῶν σκελῶν του. Ἐξασφαλίσας δ' οὕτω τὸ πτώμα αὐτοῦ ἐστράφη ἀτάραχος πρὸς τοὺς σπεύσαντας καὶ εἶπε :

— Πηγαίνεται ἐμπρός.

Τῇ 25 Ὀκτωβρίου ἐφθασεν ἡ διαταγὴ τῆς ὑποχωρήσεως καὶ τὰ λοιπὰ εἶναι γνωστά. Ὁ Γαριβάλδης ἀποχωρήσας εἰς Καπρέραν ἐξελέγη πληρεξούσιος τῆς Ἀλγερίας ἐν τῇ γαλλικῇ Ἐθνοσυνελεύσει διὰ πλειονοψηφίας ἀπιστεύτως κηταπληκτικῆς. Ἡ γαλλικὴ Ἐθνοσυνέλευσις ἠκύρωσε τὴν ἐκλογὴν του, ἀλλ' ἐδέχθη ῥάπισμα κατενεχθὲν αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ παραιτηθέντος καὶ διακηρύξαντος, ὅτι δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ παρακάθῃται μετ' ἐκείνων, οἵτινες ἀπηγόρευσαν τὴν εἴσοδον ἐν τῇ γαλλικῇ Ἐθνοσυνελεύσει εἰς τὸν μόνον στρατηγὸν τῆς Γαλλίας, ὅστις δὲν ἐνικήθη.

Ἐκτοτε ὁ βίος τοῦ Γαριβάλδου ὁ πολεμικὸς ἔπαυσεν. Ἐνόμισε περὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ὅτι ἠδύνατο νὰ μετέλθῃ καὶ τὴν πολιτικὴν. Καὶ ἀπὸ τοῦ ἐρμητηρίου του τῆς Καπρέρας ἐδίδο συμβουλὰς εἰς τοὺς λαοὺς, ἐξεσπενδόνιζεν ἀράς κατὰ τῶν τυράννων, καὶ ἐκήρυττε δόγματα πολιτικὰ. Ἐρρίφθη εἰς ἀχανὲς πέλαγος πολιτικῆς ἀλληλογραφίας καὶ ἐναυάγησεν. Ἐγραφε καλὰ καὶ ἀγαθὰ ἴσως, ἀλλὰ . . . ἀλλὰ, τί τὸ θέλεις, ὁ Γαριβάλδης δὲν ἦτο πολιτικὸς.

Ἐδῶ ἐτελείωσεν ἡ διήγησις τοῦ Στεκούλη. Μοὶ ἐξωγράφισε τὸν Γαριβάλδου ἀπὸ τοῦ 1859 μέχρι σήμερον. Καὶ ἐγὼ ἐθαμβώθην καὶ ἔκλεισα

τούς ὀφθαλμούς. Διήλθε τότε πρὸ αὐτῶν ὡς ὄνειρον ἐν ἐγγρηγόρσει, ὡς πανόραμα μεγαλοπρεπές, ὡς οὐρανὸς κατὰστερος ἐκπέμπων αἴγλην τηλαυγῆ, ὅλος ὁ πρὸ τοῦ 1359 Γαριβάλδης. Μὲ ἀστραπιαίαν ταχύτητα ἀντιπαρήλθον πρὸ ἐμοῦ ὁ ἀτίθαστος παῖς τῆς Νικαίας, ὁ πειρατὴς τῶν Βραζιλιανῶν θαλασσῶν, ὁ ἀήττητος ναύαρχος τοῦ Μοντεβιδέο, ὁ ἐμποροπολίταρχος, ὁ κηροποῖς, ὁ διδάσκαλος, ὁ κοσμοπολίτης πρόσφυξ, ὁ ἀείποτε καταδιωκόμενος συνωμότης, ὁ ἐπαναστάτης τῆς Γένοβας, ὁ ἀδάμαστος πολέμιος τῶν τυράννων, ὁ αἰαμπτος ἐχθρὸς τοῦ Πάπα καὶ εἶτα ὁ πρότεργάτης τῆς ἐνώσεως τῆς Ἰταλίας, ὁ λατρουόμενος δικτάτωρ, ὁ μυθικός ἥρωας τῆς διηγήσεως τοῦ Στεκούλη, πάντες οὗτοι, εἰς ἀνὴρ, ὁ **Γαριβάλδης**. Καὶ ἐψιθύρισα μεταξύ τῶν χειλέων μου τὴν μεγάλην καὶ δικαίαν ἀλγήθειαν τοῦ Οὐγκῶ :

Ἔνα ἦρωα γνωρίζω, τὸν Γαριβάλδην !

P.

ΑΘΗΝΑΪΣ

[Ἱστορικὸν διήγημα Φερδινάνδου Γρηγοροβίου.
Μετὰφρασίς Σπυρ. Π. Αἰμπρου].

Συνίζημα ἐπὶ σελ. 341.

ΙΓ'

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 431 ἡ Εὐδοκία ἀπώλεσε τὴν δευτέραν αὐτῆς θυγατέρα Φλακκίλαν¹. Συγχρόνως λιμὸς ἀνεράνη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ δὲ λαὸς κατεδίωξε τὸν αὐτοκράτορα λιθοβολῶν, ὅτε ἐν πομπῇ κατηλυθύνθη πρὸς τὰς σιταποθῆκας². Καὶ ὁ στρατὸς δὲ αὐτοῦ ἠτύχησεν ἐν Ἀφρική³ καὶ στρατιαὶ ὡς διωικουμένας ὑπὸ τοῦ Ἀσπαρ, τοῦ ἀρίστου τῶν Βυζαντινῶν στρατηγῶν, εἶχε πέμψει εἰς βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ τὸν Ἀέτιον, ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Βανδῆλων.

Οὐδὲν ἄλλως μανθάνομεν περὶ τῶν κατὰ τὴν βυζαντιακὴν αὐλήν. Παρέρχονται δ' ἔτη ὅλα καθ' ἃ ἡ Εὐδοκία μένει ἀόρατος δι' ἡμᾶς. Ἄλλ' ἔτι ἅπαξ ἐξέλαμψεν ὁ ἀστὴρ τῆς τύχης αὐτῆς, ὅτε συνέξενε τὴν μόνην θυγατέρα μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης.

Αἱ σχέσεις τῶν δύο αὐλῶν τῆς Ῥαβέννης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς ἀλλήλας ἦσαν εἴπερ ποτὲ ζωηραὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 425. Πολλάκις δ' ὁ Θεοδοσίος ἐγένετο συνύπατος τοῦ μέλλοντος γαμβροῦ τοῦ Βαλεντινιανοῦ. Ὁ δὲ νεαρὸς οὗτος βασιλόπαις εἶχεν αὐξήσει μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ αὐλικῶν ἐν ᾧ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἔρμαιον οὔσα τῶν αὐλικῶν σκευωριῶν, διέκειε τὸ καταρρέον Ῥωμαϊκὸν κράτος.

Ἡ Γάλλα Πλακιδία καταδιώκετο ἐν τε τῷ δημοσίῳ καὶ οἰκιακῷ βίῳ ὑπὸ τῆς συμφορᾶς. Ἀφ'

1. Ὁ Μαρκιλλίνος ἀναγράφει ἐν τούτῳ τῷ ἔτει τὸν θάνατον τῆς Φλακκίλας ἢν καλεῖ θυγατέρα τοῦ Θεοδοσίου.

2. Μαρκιλλίνος.

οὔ δὲ πολλάκις εἶχεν ὑποστῆ τραγικὰς τύχας παρεσκεύασεν αὐτῇ ἡ μόνη θυγάτηρ ὀδύνην θανάσιμον. Ἡ νεαρὰ Ἰούστα Γράτα Ὀνωρία συγκατένευσεν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀπαγωγὴν ὑπὸ τοῦ αὐλικοῦ αὐτῆς Εὐγενίου· ἡ δὲ μήτηρ ἔστειλεν αὐτὴν ἐν ἔτει 434 εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα κρύψη αὐτόθι τὴν αἰσχύνην αὐτῆς, ἡ δὲ αὐστηρὰ παρθένος Πουλχερία ἐνέκλεισε τὴν ἀμαρτοῦσαν εἰς μονήν.

Ἡ Ὀνωρία ἔζη ἐν ταύτῃ τῇ φυλακῇ ἤδη τρία ἔτη, ὅτε ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς, ὁ αὐτοκράτωρ Βαλεντινιανὸς, ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα παραλάβῃ τὸν μνηστὴν αὐτοῦ, τὴν Εὐδοξίαν¹. Καὶ ὁ μὲν γάμος ἐμελλε νὰ γείνη ἐν Θεσσαλονίῃ, ἀλλ' ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν ἔσπευσεν ἐν ὁρμῇ εὐγενείας καὶ ἐρωτικοῦ πάθους εἰς τὴν πρωτεύουσάν, ἵνα ἀσπασθῇ αὐτόθι τὰ πενθερικά αὐτοῦ καὶ τὴν μνηστὴν. Εἶχε δὲ αὐτὴ οὕτως ἀσυνήθη καλλονήν, ὥστε διελαλεῖτο ἀκόμη ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Προκοπίου.

Ἡ θυγάτηρ τῆς Ἀθηναίδος εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς ἡλικίαν δεκατεσσάρων ἢ δεκαπέντε ἐτῶν, ὁ δὲ σύζυγος αὐτῆς Βαλεντινιανὸς ἦτο δεκαεικοσάτης. Τῇ δὲ 29 Ὀκτωβρίου τοῦ 437 ἠύλογῆθη τὸ ζεῦγος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πρόκλου, ἐφ' ᾧ ἐτελέσθησαν λαυπραὶ εορταί². Διὰ δὲ τοῦ γάμου τούτου τὸ ἀνατολικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος ἐκέρδησε τὴν δυτικὴν Ἰλλυρίαν, ἣν ὁ γαμβρὸς ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν πενθερὸν αὐτοῦ. Οἱ νεόνυμφοι ἀνεχώρησαν εἰς Θεσσαλονίκην, ἵνα διαχειμασάντες αὐτόθι ἀπέλθωσι τὸ πρὸς ἐχὲς ἔαρ εἰς Ῥάβενναν. Ἄλλ' ἡ νεαρὰ Ῥωμαία αὐτοκράτειρα ἔβαινε πρὸς δεινὰς τύχας, ὁ δὲ βίος αὐτῆς ἐμελλε νὰ ὑπάρξῃ οὐχ ἥττον μεστὸς ἀσυνήθων περιπετειῶν, ἀλλ' ἥττον εὐτυχῆς τοῦ τῆς μητρὸς αὐτῆς.

Ἡ Εὐδοκία εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς τὸ ἄκρον ἄνωτον τῆς ἰδίας αὐτῆς τύχης· ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἀνήλθεν εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν θρόνον ἐν ᾧ αὐτὴ ἦτο αὐτοκράτειρα ἐν Βυζαντίῳ. Ἀλλὰ τὴν εὐχαριστήσιν ταύτην ἐξηγόρασε διὰ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ μόνου αὐτῆς τέκνου, ὅπερ δὲν ἐπανεῖδε τὸ ἐξῆς τὴν μητέρα. Ἐκτοτε δ' ἔμεινεν ἔρημος ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἐν ᾧ ἡ θέσις αὐτῆς, ἰδίως δ' ἡ σχέσις πρὸς τὸν Θεοδοσίον καὶ τὴν Πουλχερίαν ἀπέβαλε τὴν ἐνίσχυσιν ἐκείνην ἣν πάντως θὰ παρεῖχεν αὐτῇ ἡ παρουσία αὐτοκρατορικῆς θυγατρὸς.

Τὴν δὲ θλίψιν ἐπὶ τῷ ἀπ' αὐτῆς χωρισμῷ ἐπειράθη νὰ ἐλαττώσῃ δι' ἀποδημίας ἐπὶ προσκυνηματι εἰς Ἱεροσόλυμα, ἡ δὲ προσκύνησις αὐτῇ ἦτο τοῦ αὐτοκράτορος μᾶλλον πόθος ἢ ἴδιος αὐτῆς, ἐπειδὴ ὁ Θεοδοσίος εἶχε τάξει νὰ στείλῃ τὴν σύζυγον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν ἵνα εὐχαριστήσῃ τῷ θεῷ παρὰ τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῇ εὐτυχῇ στέψῃ τῆς θυγατρὸς καὶ ἐπ' ἄλλοις εὐεργετήμασι μεγάλ-

1. Εὐδοξίαν τὴν ἐξ Εὐδοκίας γεννηθεῖσαν αὐτῶ³ Θεοφάνης I, 142. Ἐντεῦθεν καταφαίνεται ἡ ἀκριβὴς διάκρισις τῶν δύο ὀνομάτων.

2. Ὁ Πρόκλος ἦτο πατριάρχης ἀπὸ τοῦ 434.